

Zamieszkanie w prawie kanonicznym. Założenia i ewolucja koncepcji

Zmiana odnośnie do właściwości miejscowej sądu kościelnego w sprawach małżeńskich, dokonana w 2015 roku w ustawodawstwie procesowym przez papieża Franciszka¹, w szczególności kan. 1672 n. 2 CIC/2015, poważnie reformującego kan. 1673 n. 2 i 3 CIC/83² – kaže raz jeszcze przyjrzeć się pojęciu zamieszkania w prawie kanonicznym. Co prawda instytucja zamieszkania była już komentowana w literaturze kanonistycznej polskiej³, a zwłaszcza obcej⁴, ale brak spojrzenia teoretycznoprawnego na jej koncepcję, zwłaszcza w kanonistyce polskiej.

1 Zob. Franciscus PP., *Litterae apostolicae motu proprio datae Mitis Iudex Dominus Iesus quibus canones Codicis Iuris Canonici de causis matrimonii nullitatem declarandam reformantur*, 15.08.2015, „Acta Apostolicae Sedis” [dalej: AAS] 107 (2015), s. 958–970.

2 Por. P. Skonieczny, *Konkordancja przepisów CIC/MIDI i CIC/83*, [w:] *Praktyczny komentarz do Listu apostolskiego motu proprio „Mitis Iudex Dominus Iesus” papieża Franciszka*, red. P. Skonieczny, Tarnów 2015, s. 251. Skrót CIC/83 oznacza Kodeks prawa kanonicznego z 1983 roku.

3 Por. G. Dzierżon, *Nabycie dobrowolne oraz utrata zamieszkania w systemie kanonicznym*, [w:] *Ars boni et aequi. Księga pamiątkowa dedykowana Księdzu Profesorowi Remigiuszowi Sobańskiemu z okazji osiemdziesiątej rocznicy urodzin*, red. J. Wroceński, H. Pietrzak, Warszawa 2010, s. 223–231. Autor ten ponadto napisał kilka hasel na ten temat, których Autorowi tego artykułu nie udało się skonsultować; por. G. Dzierżon, hasło *Mieszkanie*, [w:] *Leksykonie obywatela*, red. B. Szmulik, S. Serafin, Warszawa 2008, s. 986; G. Dzierżon, hasło *Przybysz*, [w:] *Leksykonie obywatela*, dz. cyt., s. 988; G. Dzierżon, hasło *Tułacz*, [w:] *Leksykonie obywatela*, dz. cyt., s. 988; G. Dzierżon, hasło *Zamieszkanie stałe*, [w:] *Leksykonie obywatela*, dz. cyt., s. 988; G. Dzierżon, hasło *Zamieszkanie tymczasowe*, [w:] *Leksykonie obywatela*, dz. cyt., s. 988; G. Dzierżon, hasło *Zamieszkanie*, [w:] *Wielka encyklopedia prawa*, red. B. Hołyst, R. Hauser, t. 2: *Prawo kanoniczne*, red. G. Leszczyński, Warszawa 2014, s. 261–262.

4 Pod rządem obowiązującego kodeksu z 1983 roku w szczególności zob.: M. Walser, *Die Bedeutung des Wohnsitzes im kanonischen Recht. Eine Untersuchung zu cc. 100–107 CIC*, St. Ottilien 1993;

Stąd w niniejszym artykule podjęto próbę analizy tego zagadnienia pod kątem założeń instytucji zamieszkania i jej ewolucji historycznej. O ile perspektywa historycznoprawna jest zrozumiała w nauce prawa kanonicznego, biorąc pod uwagę postanowienie kan. 6 § 2 CIC/83, o tyle porównawczoprawny punkt widzenia jest rzadko spotykany. A przecież jest to pojęcie znane wszystkim systemom prawnym, nie tylko porządkowi kanonicznemu. Dlatego należało się pokusić o dokonanie analizy komentowanego pojęcia w ujęciu prawoporównawczym, wychodząc z pewnych założeń (czy może lepiej: przedzałożeń lub metazałożeń) całego porządku prawnego Kościoła. Nawet bowiem instytucja czy pojęcie z pozoru identyczne w pewnym systemie prawnym uzyskuje inny kształt i znaczenie w drugim systemie, właśnie ze względu na odmienności między tymi systemami.

Dla potrzeb niniejszych rozważań przez zamieszkanie (domicyl) należy rozumieć taką więź wynikającą z prawa, która łączy daną osobę fizyczną (wiernego) z konkretnym miejscem (parafią lub diecezją). Chodzi o miejsce bliższe tej osobie, jej dom, centrum życiowe.

1. Przedzałożenia antropologiczne i uwagi prawoporównawcze

1.1. Pojęcie nawiązujące do stanu faktycznego

Człowiek jako byt z ciałem potrzebuje miejsca⁵. Stąd naturalna potrzeba zamieszkania, przełożona w systemach prawa prywatnego na miejsce zamieszkania osoby fizycznej, której substratem jest ludzkie ciało⁶.

Z tego założenia antropologicznego wynika podejście do samego pojęcia prawnego, jakim jest zamieszkanie, zwanego w polskim prawie cywilnym „m i e j s c e m

L. Sabbarese, *Girovagli, migranti, forestieri e naviganti nella legislazione ecclesiastica*, Città del Vaticano 2006; M. Delgado Galindo, *El domicilio canónico*, Pamplona 2006. Do tej ostatniej pozycji nie udało się Autorowi dotrzeć.

⁵ Por. M. Walser, *Die Bedeutung...*, dz. cyt., s. 2. Zamieszkanie jako instytucja prawna jest swego rodzaju wyrażeniem zasady wcielenia; por. J. McIntyre, *Komentarz do kan. 100*, [w:] *New commentary on the code of Canon Law*, eds. J. P. Beal, J. A. Coriden, Th. J. Green, New York 2000, s. 145.

⁶ Zob. A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 2001, s. 157–158; M. Pazdan, *Osoby fizyczne*, [w:] *System prawa prywatnego*, t. I: *Prawo cywilne – część ogólna*, red. M. Safjan, Warszawa 2007, § 67, nb. 26, s. 965.

zamieszkania”⁷. W systemach prawa cywilnego bowiem miejsce zamieszkania staje się pojęciem nawiązującym do określonej sytuacji faktycznej⁸. Takie przedzałożenie wpłynęło również na rozwiązania przyjęte w regulacji kanonicznej. Skoro bowiem pojęcie to nawiązuje do stanu faktycznego, to samo nabycie zamieszkania nie jest czynnością prawną. Nie można zatem od kanonicznego nabycia zamieszkania rygorystycznie wymagać zaistnienia przesłanek każdej czynności kanonicznoprawnej z kan. 124 § 1 CIC/83⁹.

W literaturze cywilistycznej podnosi się zatem, że miejsce zamieszkania należy odróżnić od miejsca zameldowania¹⁰. W ten sposób nawiązuje się do przedzałożenia tego pojęcia, odwołującego się do określonej sytuacji faktycznej, a nie prawnej. Uwaga ta zachowuje swoją aktualność także na gruncie porządku kanonicznego¹¹.

1.2. Elastyczność pojęcia

W cywilistyce wskazuje się ponadto, że pojęcie miejsca zamieszkania jest tak szerokie i elastyczne, że zwykle należy badać jego znaczenie w konkretnym przepisie. Niekoniecznie bowiem ogólne znaczenie (np. miejscowość) będzie miało zastosowanie w danym przypadku (np. lokal)¹². Jest to również konsekwencja przedzałożenia, że chodzi o nawiązanie do określonej sytuacji faktycznej, a nie prawnej. Skoro tak, to nie zawsze będzie można odnieść się do ogólnego określenia miejsca zamieszkania przy stosowaniu przepisu szczególnego. Inna instytucja prawa może bowiem wymusić własne rozumienie pojęcia miejsca zamieszkania. Nie chodzi przecież o sztywną instytucję prawa, lecz o niejako pomocnicze pojęcie prawne, które – jak już była mowa – nawiązuje do stanu faktycznego, a nie prawnego.

7 Por. art. 25 kodeksu cywilnego, który stanowi: „Miejscem zamieszkania osoby fizycznej jest miejscowość, w której osoba ta przebywa z zamiarem stałego pobytu”. W prawie kanonicznym nie stanowi się o *miejscu* zamieszkania, lecz o zamieszkaniu (*domicilium*, *domicyl*), gdyż zamieszkanie to nie jest związane z miejscowością czy miejscem (*locus*), lecz z parafią lub diecezją (por. kan. 102 § 3 CIC/83).

8 Por. M. Pazdan, *Osoby fizyczne...*, dz. cyt., § 71, nb. 83, s. 996.

9 O samej koncepcji czynności kanonicznoprawnej zob. P. Skonieczny, *Kanoniczna koncepcja czynności prawnej. Wprowadzenie dla prawników świeckich*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Iuridica” 81 (2017), s. 65–81, <http://dx.doi.org/10.18778/0208-6069.81.06> (26.03.2018).

10 Zob. M. Pazdan, *Osoby fizyczne...*, dz. cyt., § 71, nb. 83, s. 997.

11 Tak też – słusznie – wprost por. T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. 1: *Zagadnienia wstępne i normy ogólne*, Olsztyn 2002, s. 256.

12 Por. M. Pazdan, *Osoby fizyczne...*, dz. cyt., § 71, nb. 83, s. 997.

Nie można wykluczyć takiej konsekwencji przedzałożeń zamieszkania w porządku kanonicznym, tym bardziej że znaczenie pastoralne przepisów prawa kanonicznego będzie nakazywało jeszcze większą elastyczność do siatki pojęć, które przyjmuje ten porządek¹³.

1.3. Pojęcie indywidualizujące osobę fizyczną

W literaturze prawa cywilnego wreszcie umieszcza się pojęcie miejsca zamieszkania wśród tych pojęć, które indywidualizują osobę fizyczną i tylko osobę fizyczną. Takimi pojęciami indywidualizującymi osobę fizyczną są: stan cywilny, nazwisko i imię oraz inne dane osobowe (data i miejsca urodzenia, imiona rodziców i nazwisko rodowe matki, pseudonim), płeć¹⁴. Pojęcia te co prawda indywidualizują osobę fizyczną jako jej właściwości, ale nie wpływają na jej zdolność do czynności prawnych, a z pewnością nie na jej zdolność prawną¹⁵.

Tymczasem w kanonistyce pojęcie zamieszkania ujmowane jest jako czynnik wpływający na zdolność prawną lub zdolność do czynności prawnych. Byłby to zatem czynnik wpływający na tzw. pozycję kanoniczną osoby fizycznej (*condicio canonica* z kan. 96 CIC/83)¹⁶.

¹³ Tak na przykład pojęcie *incola* będzie różne w kan. 100 CIC/83 oraz w kan. 1302 § 3 CIC/83; por. V. De Paolis, *Il Libro primo del Codice. Norme generali (cann. 1–203)*, [w:] *Il diritto nel mistero della Chiesa*, t. 1, a cura del Gruppo Italiano Docenti di Diritto Canonico, Roma 1995, s. 376.

¹⁴ Zob. A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne...*, dz. cyt., s. 174; M. Pazdan, *Osoby fizyczne...*, dz. cyt., § 71, nb. 80–83, s. 993–998; Z. Radwański, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 1993, s. 110–113, nb. 309–322.

¹⁵ Por. A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne...*, dz. cyt., s. 157.

¹⁶ „Für die Rechtshandlungen der natürlichen Person ist, abgesehen von dem verschiedenen Personenstand, Alter und Wohnsitz von entscheidener Bedeutung”; K. Mörsdorf, *Die Rechtssprache des Codex Juris Canonici*, Paderborn 1967, § 12,1,2, s. 115. „Altra circostanza che condiziona o determina la capacità giuridica o l’esercizio dei propri diritti è il territorio, la residenza (luogo di origine)”; J. García Martín, *Le norme generali del Codex Iuris Canonici*, Venezia 2015, s. 399. „Die Rechtsstellung der Person ist hinsichtlich der Ausübung von Rechten und bei der Auferlegung von Pflichten umschrieben durch den Aufenthalt an einem konkreten Ort und zumindest teilweise daran gebunden”; M. Walser, *Die Bedeutung...*, dz. cyt., s. 3. „Realizacja praw (zdolność do działania) jest uwarunkowana szeregiem czynników składających się na tzw. pozycję kanoniczną. Zwrot «zważywszy ich pozycję» należy odnieść do czynników, o których w kan. 97 – 112 [...]”; R. Sobański, *Komentarz do kan. 96*, [w:] J. Krukowski, R. Sobański, *Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego*, t. 1: *Księga I. Normy ogólne*, red. J. Krukowski, Poznań 2003, s. 166, n. 2. Ponadto zob. L. Chiappetta, *Il Codice di diritto canonico. Commento giuridico-pastorale*, t. 1, a cura di F. Catozzella et al., Bologna 2011, s. 117, nb. 692;

Wydaje się, że należy odejść od takiego podejścia do zamieszkania w prawie kanonicznym. Owszem, zamieszkanie wpływa na stosowanie ustawy kościelnej partykularnej, a zatem na obowiązki i prawa, które z niej wynikają dla wiernego jako osoby fizycznej w Kościele¹⁷. Nie oznacza to jednak jeszcze strukturalnego wpływania na pozycję kanoniczną tego wiernego przez samo zamieszkanie. Stąd należy podzielić pogląd wyrażany też w doktrynie prawa cywilnego i – rzadko – kanonicznego¹⁸, że zamieszkanie indywidualizuje wiernego jako osobę fizyczną. Zamieszkanie nie jest jednakże czynnikiem wpływającym na pozycję kanoniczną wiernego, jakkolwiek z pewnością pewne powiązanie tego typu występuje w porządku kanonicznym, czego nie znają współczesne systemy prawa świeckiego.

V. De Paolis, *Il Libro primo...*, dz. cyt., s. 372–373; A. de Fuenmayor, *Komentarz do kan.* 96, [w:] *Exegetical commentary on the code of Canon Law*, t. 1, eds. Á. Marzoa, J. Miras, R. Rodríguez-Ocaña, Montreal 2004, s. 693 („certain circumstances that influence the juridical status of the physical person”); G. Ghirlanda, *Il diritto nella Chiesa mistero di comunione. Comendio di diritto ecclesiale*, Roma 2014, s. 114, nb. 79; É. Kouveglo, *Doveri e diritti dei fedeli*, [w:] *Manuale di diritto canonico*, a cura di M. J. Arroba Conde, Roma 2014, s. 86; L. Navarro, *Persone e soggetti nel diritto della Chiesa. Temi di diritto della persona*, Roma 2008, s. 39; F. J. Urrutia, *Les normes générales. Commentaire des canons 1–203*, Paris 1994, s. 117, nb. 556; P. Valdrini, *Comunità, persone, governo. Lezioni sui libri I e II del CIC 1983*, Città del Vaticano 2013, s. 158, nb. 11; L. Vela, hasło *Persona fisica*, [w:] *Nuovo Dizionario di Diritto Canonico*, a cura di C. Corral Salvador, V. De Paolis, G. Ghirlanda, Cinisello Balsamo 1996, s. 793. Podobnie w tradycji kanonicznej (za prawem rzymskim); zob. F. Cappello, *Summa Iuris Canonici in usum scholarum concinnata*, Romae 1951, s. 152, nb. 174; E. Eichmann, K. Mörsdorf, *Lehrbuch des Kirchenrechts auf Grund des Codex Iuris Canonici*, t. 1: *Einleitung, allgemeiner Teil und Personenrecht*, München 1959, s. 188, § 34. Prawo łacińskie wprost stanowi o „*condicio canonica*” (pozycji kanonicznej, a nie cywilnej) osób fizycznych, używając terminu, którego zaniechał Kodeks kanonów Kościołów wschodnich [dalej: CCEO]. O *condicio* kanonicznej stanowi samo zatytułowanie rozdziału I tytułu VI, jak i otwierający go kan. 96 CIC/83.

17 Por. M. Cortés Diéguez, *Komentarz do kan.* 102, [w:] *Código de Derecho Canónico. Edición bilingüe comentada*, col. F. Aznar Gil et al., Madrid 2014, s. 75.

18 „Codex iuris canonici speciale sedem dispositionibus de domicilio et quasi-domicilio reservat; canones scilicet 91–95 incl.[usi] in capite praeliminari libri de personis, ubi normas generales de iis traduntur. Non caret significatione talis collocatio materiae: exinde enim apparet legislatorem voluisse domicilium et quasi-domicilium, ut *notam quandam personae adnexam, considerare*”; Vin-dex [V. Meyszowicz], *Domicilium et quasi-domicilium eorumque effectus in Codice Iuris Canonici*, „Jus Pontificium” 6 (1926) nr 1–2, s. 45, n. 45 (kursywa – P. S.). Podobnie – o „rechtserhebliche Eigenschaften und Umstände pysischer Personen”, czyli o okolicznościach prawnie relewantnych – por. W. Aymans, K. Mörsdorf, *Kanonisches Recht. Lehrbuch aufgrund des Codex Iuris Canonici*, t. 1: *Einleitende Grundfragen und Allgemeine Normen*, Paderborn 1991, s. 295, § 30,D,III; F. Pototsching, *Rechtspersönlichkeit und rechtserhebliches Geschehen*, [w:] *Handbuch des katholischen Kirchenrechts*, Hrsg. J. Listl, H. Schmitz, Regensburg 1999, s. 140, 141, § 10,IV,4.

2. Założenia z tradycji kanonicznej

2.1. Podstawy romanistyczne

Pojęcie kanoniczne zamieszkania (domicylu) jest wynikiem długiego rozwoju historycznego, w którym najbardziej poczesną rolę odgrywa prawo rzymskie, wręcz fundujące obowiązującą koncepcję kanoniczną zamieszkania¹⁹.

W prawie rzymskim występowały trzy instytucje prawne, które uzależniały pozycję prawną osoby od miejsca, a mianowicie²⁰:

1. *ius civitatis* – fakt bycia obywatelem Rzymu (*civis Romanus*, którego obowiązywało *ius civile: Roma communis nostra patria est*²¹);

2. *ius originis* – przynależność do danej wspólnoty lokalnej (jako *municipes* lub *civis*) z wszystkimi prawami i obowiązkami przez pochodzenie (*origo*), wyzwolenie niewolnika lub nadanie, odpowiadające dzisiejszej przynależności państwowej;

3. *ius domicilii* – nabycie praw i obowiązków związanych z danym miejscem nie przez fakt pochodzenia (*origo*), które jest niezależne od woli osoby, lecz na podstawie dobrowolnego zamieszkania (stania się *incola*, czyli nabycia *domicilium*).

Należy zwrócić uwagę, że to właśnie *ius domicilii* aktualizowało prawa i obowiązki, stając się nieodzowną przesłanką ich wykonywania. To owo *ius domicilii* miało wybitny wpływ na zdolność do czynności prawnych danej osoby fizycznej²². Wskazywało ponadto na *leges, munera, forum* wraz z *ius originis*²³. Taka koncepcja domicylu, wpływającego na pozycję kanoniczną wiernego, jest ciągle żywa w nauce prawa kanonicznego, jak o tym już była mowa²⁴.

Prawo rzymskie najpierw wymagało jedynie elementu fizycznego przebywania w danym miejscu (*corpus*), aby nabyć domicyl. Następnie jednak zaczęło żądać elementu intencjonalnego, czyli woli przebywania w danym miejscu (*animus*),

¹⁹ Tak też słusznie, por. M. Walser, *Die Bedeutung...*, dz. cyt., s. 3; A. de Fuenmayor, *Komentarz do kan. 102*, [w:] *Exegetical commentary...*, dz. cyt., s. 709, n. 2.

²⁰ Zob. M. Walser, *Die Bedeutung...*, dz. cyt., s. 4.

²¹ Por. *Digesta* 50,1,33. W szczególności w prawie rzymskim przynależność do *cives* czy *gentes* wskazywała na reżim prawny do zastosowania: o ile *ius civile* dotyczyło tylko obywateli rzymskich, o tyle *ius gentium* wiązało wszystkich ludzi; por. W. Litewski, *Rzymskie prawo prywatne*, Warszawa 1990, s. 45–46.

²² Por. M. Walser, *Die Bedeutung...*, dz. cyt., s. 4.

²³ Zob. M. Walser, *Die Bedeutung...*, dz. cyt., s. 7.

²⁴ Por. wyżej, 1.3.

przy czym miejsce nie oznaczało określonego domu (rezydencji²⁵), lecz gminę²⁶. Ta romanistyczna koncepcja nabywania domicylu swobodnego nadal jest stosowana w nauce prawa cywilnego²⁷ i kanonicznego od czasu glosatorów²⁸.

Prawo rzymskie przewidywało w końcu także legalne zamieszkania, których wymagało od określonych osób fizycznych, co zresztą opierało się na fikcji prawnej²⁹. Legalny (lub przymusowy) domicyl dotyczył: wygnańców i osadzonych więźniów³⁰, pełniących pewne urzędy publiczne (senatorzy mieli miejsce zamieszkania także w Rzymie)³¹, żołnierzy (w jednostce wojskowej)³², wyzwolenców (miejsce zamieszkania ostatniego pana)³³, żony i wdowy (w miejscu zamieszkania męża)³⁴ i studentów po dziesięciu latach (w miejscu studiów – jako domniemanie wzruszalne)³⁵. Domicyl legalny jest znany współczesnym systemom prawa cywilnego, ale też porządkowi kanonicznemu. Oczywiście uległ on z biegiem stuleci licznym zmianom, ale jego istota pozostała ta sama. Co więcej, w prawie kanonicznym nawiązania do koncepcji rzymskiej są o wiele bardziej bezpośrednie³⁶.

25 Stąd nazwa instytucji *domicilium* od łacińskiego *domus* – dom; por. R. Naz, hasło *Domicile*, [w:] *Dictionnaire de Droit Canonique*, t. 4, ed. R. Naz, Paris 1949, kol. 1372; M. Walser, *Die Bedeutung...*, dz. cyt., s. 31.

26 Zob. M. Walser, *Die Bedeutung...*, dz. cyt., s. 5, cytując Dioklejana.

27 Por. Z. Radwański, *Prawo cywilne...*, dz. cyt., s. 111, nb. 315, wskazując, że taka koncepcja została przyjęta w powoływanym już wyżej art. 25 kodeksu cywilnego („przybywa z zamiarem stałego pobytu”).

28 Przykładowo zob. V. De Paolis, A. D'Auria, *Le norme generali. Commento al Codice di Diritto Canonico. Libro Primo*, Città del Vaticano 2008, s. 297; A. de Fuenmayor, *Komentarz do kan. 96*, [w:] *Exegetical commentary...*, dz. cyt., s. 710, n. 2; A. De Smet, *De sponsalibus et matrimonio. Tractatus synopticus*, Brugis 1927, s. 19, nb. 45; G. Dzierżon, *Nabycie...*, dz. cyt., s. 223; J. García Martín, *Le norme generali...*, dz. cyt., s. 402–405; R. Naz, hasło *Domicile*, dz. cyt., kol. 1372–1373; H. Pree, *Komentarz do kan. 102*, [w:] *Münsterischer Kommentar zum Codex Iuris Canonici*, t. 1 (cann. 1–203), Hrsg. K. Lüdicke, Münster 1985, Stand: November 1995, 102/2–5, nb. 3–5; Vindex [V. Meysztowicz], *Domicilium et quasi-domicilium eorumque effectus in Codice Juris Canonici*, „*Jus Pontificium*” 6 (1926) nr 1–2, s. 35, nb. 2–3.

29 Zob. M. Walser, *Die Bedeutung...*, dz. cyt., s. 5–6.

30 Por. *Digesta* 50,1,22,3; 50,1,27,3.

31 Zob. *Digesta* 50,1,22,6; *Codex* 10,39,8.

32 Por. *Digesta* 50,1,23,1.

33 Zob. *Digesta* 50,1,6,3; 50,1,22.

34 Por. *Digesta* 50,1,22,1; *Codex* 10,39,9.

35 Zob. *Codex* 10,39,2.

36 Tak na przykład miejsce senatorów rzymskich zajęli kardynałowie, którzy mają również obowiązek rezydencji w Rzymie, jeżeli nie są biskupami diecezjalnymi i wypełniają jakikolwiek urząd w Kurii Rzymskiej (por. kan. 356 CIC/83, *pars secunda*). Co do domicylu koniecznego małżonki

Możliwe było ponadto posiadanie jednocześnie wielu miejsc zamieszkania³⁷ albo żadnego³⁸. Przyjmuje takie założenie w swojej tradycji porządek kanoniczny³⁹, a odrzuca świadomie, ze względów porządkowych, współczesne prawo cywilne polskie⁴⁰.

Te tradycje romanistyczne zatem są bardzo żywe w porządku kanonicznym. Z pewnością w zakresie domicylu można powiedzieć: *Ecclesia vivit lege Romana*.

2.2. Dawne prawo kanoniczne

Dawne prawo kanoniczne, zwłaszcza Dekret Gracjana, przejęło z prawa rzymskiego koncepcję zamieszkania, włącznie z terminem *domicilium*, jakkolwiek go nie definiując⁴¹. Wskazywało jako miejsce zamieszkania gminę, a nie parafię czy diecezję⁴². Zamieszkanie miało znaczenie dla właściwości miejscowej przy przyjmowaniu sakramentów (corocznej spowiedzi i komunii wielkanocnej oraz święceń), sądów (*actor sequitur forum rei*) oraz pochówku kościelnego⁴³.

Od czasu dekretałów i *Liber VI* w szkole bolońskiej przestano odróżniać rzymskie *ius civitatis*, *ius originis* i *ius domicilii*, upraszczając kwestię zamiesz-

por. kan. 93 § 1 Kodeksu prawa kanonicznego z 1917 roku [dalej: CIC/17]. Natomiast łączenie skoszarowanych żołnierzy oraz osadzonych więźniów z zamieszkaniem koniecznym koszar czy zakładu karnego dotąd jest mocno osadzonym poglądem w nauce prawa kanonicznego; por. J. García Martín, *Le norme generali...*, dz. cyt., s. 410.

³⁷ Por. *Digesta* 50,1,6,2; 50,1,27,2; 50,1,5.

³⁸ Zob. *Digesta* 50,1,27,2.

³⁹ Por. G. Dzierżon, *Nabycie...*, dz. cyt., s. 228; J. García Martín, *Le norme generali...*, dz. cyt., s. 407, przyp. 41; R. Naz, hasło *Domicile*, dz. cyt., kol. 1373; H. Pree, *Komentarz do kan. 102*, [w:] *Münsterischer Kommentar...*, dz. cyt., 102/9–10, nb. 12; A. Vermeersch, J. Creusen, *Epitome Iuris Canonici*, t. 1, Romae 1924, s. 117, nb. 183,4; Vindex [V. Meysztowicz], *Domicilium...*, dz. cyt., s. 37, nb. 8; M. Walser, *Die Bedeutung...*, dz. cyt., s. 75–78.

⁴⁰ Zob. art. 28 kodeksu cywilnego: „Można mieć tylko jedno miejsce zamieszkania”. Por. Z. Radwański, *Prawo cywilne...*, dz. cyt., s. 112, nb. 316.

⁴¹ Dlatego obecny jest też pogląd, że przed dekretałami instytucja domicylu nie istniała w prawie kanonicznym, a wprowadzając ją do nauki prawa kanonicznego dekretyści i dekretaliści; por. A. Gauthier, *Principi generali dell'attività giuridica nella Chiesa. (Commentario dei canonici 96/203 del Libro I del Codice di Diritto Canonico)*, Romae 1997, s. 18.

⁴² Por. C. 13, q. 2, c. 6, glossa ordinaria ad dictum (*provincia*); M. Walser, *Die Bedeutung...*, dz. cyt., s. 8, g. *Corpus Iuris Canonici* jest cytowany według współczesnej metody cytacji.

⁴³ Por. D. 71, c. 3; C. 3, q. 6, c. 1; C. 11, q. 1, c. 1; C. 13, q. 1, c. 1, dictum Gratiani; C. 13, q. 2, c. 6; C. 16, q. 1, c. 55; A. Gauthier, *Principi...*, dz. cyt., s. 18; M. Walser, *Die Bedeutung...*, dz. cyt., s. 8–9.

kania⁴⁴. Rzymskie domniemanie zamieszkania w miejscu dziesięcioletniego pobytu rozszerzono ze studentów na wszystkie osoby fizyczne⁴⁵. Jakkolwiek brak definicji i traktatu o zamieszkaniu, to jednak Hostiensis (Enrico Segusio, ok. 1194–1271) opisywał domicyl jako to miejsce, w którym jest ognisko domowe i prowadzi się większość spraw, spędza święta i skąd wyrusza w podróże i dokąd powraca⁴⁶. Panormitanus (Niccolò Tedeschi, 1386–1445) powtarza doktrynę prawa rzymskiego, potwierdzając domicyl konieczny, możliwość wielu domicyłów⁴⁷, a także wprowadza nieznanne prawu rzymskiemu pojęcie zamieszkania tymczasowego (*quasi domicilium*)⁴⁸.

Od czasu Soboru Trydenckiego (1545–1563) znaczenie domicyłu wzrosło, ponieważ dekret *Tametsi* zarządził formę kanoniczną małżeństwa, które dla ważności miało być zawierane przed własnym proboszczem (*parochus proprius*)⁴⁹. Z drugiej jednak strony w tym czasie narastała w literaturze niepewność odnośnie do znaczenia pojęcia zamieszkania. Zmieniało się ono bowiem w zależności od instytucji prawnej, zwłaszcza sakramentu święceń, małżeństwa, właściwości miejscowej sądu⁵⁰. Jasne jednak było, że domicyl wynikał z osobistego pobytu oraz woli⁵¹. Z kolei zamieszkanie tymczasowe nie miało ustalonego znaczenia, gdyż wymagano bądź to sześciu, bądź trzech miesięcy albo *notabilis anni pars* czy też w końcu miesiąca odnośnie do małżeństwa, mając też zróżnicowane regulacje w poszczególnych Kościołach lokalnych (np. w USA)⁵².

44 Zob. X,2,2,20; VI 1,9,3; VI 3,12,2; VI 3,12,3. Por. G. Michiels, *Principia generalia de personis in Ecclesia. Commentarius Libri II Codicis Juris Canonici. Canones praeliminares 87–106*, Parisiis–Tornaci–Romae 1955, s. 111; M. Walser, *Die Bedeutung...*, dz. cyt., s. 9–10.

45 Zob. G. Michiels, *Principia...*, dz. cyt., s. 112; M. Walser, *Die Bedeutung...*, dz. cyt., s. 10, 11, powołując wybitnego glosatora Franciscusa Accursiusa (Francesco Accorso, 1182–1260).

46 „Intelligitur ibi habere domicilium, ubi larem tenet et majorem partem fortunarum suarum et ubi vendit, ubi emit, ubi dies festos colit, et si ab hac discedat peregrinari videtur, et cum redierit peregrinari desiit” (Hostiensis, *Commentarium in primum librum Decretalium*, c. 29 de rescriptis, cyt. za: G. Michiels, *Principia...*, dz. cyt., s. 112, przyp. 12).

47 Por. G. Michiels, *Principia...*, dz. cyt., s. 112–113.

48 Zob. G. Michiels, *Principia...*, dz. cyt., s. 111–112; M. Walser, *Die Bedeutung...*, dz. cyt., s. 13–14.

49 Zob. Sessio XXIV, de ref. matr., cap. 1; G. Michiels, *Principia...*, dz. cyt., s. 114; M. Walser, *Die Bedeutung...*, dz. cyt., s. 12–13; L. Sabbarese, *Girovaghi...*, dz. cyt., s. 42–43. W związku z podziałem na *loca tridentina* i *non tridentina* wzrasta znaczenie zamieszkania w sprawach o nieważność małżeństwa, jak słusznie zauważył P. Majer, *Zakaz asystowania przy małżeństwie tułaczy (kan. 1071 § 1, 1 KPK)*, „Annales Canonici” 7 (2011), s. 154.

50 Zob. M. Walser, *Die Bedeutung...*, dz. cyt., s. 11–12.

51 Por. M. Walser, *Die Bedeutung...*, dz. cyt., s. 13.

52 Zob. M. Walser, *Die Bedeutung...*, dz. cyt., s. 14–16.

2.3. Pierwszy kodeks Kościoła łacińskiego z 1917 roku

Dotychczasową w prawie dawnym niepewność i brak jasności w pojęciach uporządkował pierwszy kodeks Kościoła z 1917 roku, regulując zagadnienie na początku księgi II „Osoby” (*De personis*) w kan. 91–95 CIC/17⁵³.

Nowością tej regulacji – oprócz miesięcznego pobytu dla właściwości proboszcza w sprawach małżeńskich – było ujednoczenie pojęcia zamieszkania we wszystkich dziedzinach prawa kanonicznego. Poza tym wprowadzono termin dziesięcioletni, z którym wiązało się domniemanie zamieszkania (por. kan. 92 § 1 CIC/17) oraz możliwość nabycia tylko zamieszkania diecezjalnego (por. kan. 92 § 3 CIC/17)⁵⁴.

Regulacja ta była punktem wyjścia dla prac nad nowym kodeksem łacińskim z 1983 roku i stąd przyjętych założeń dla komentowanej instytucji prawnej.

3. Założenia koncepcji zamieszkania w świetle prac nad obowiązującym kodeksem łacińskim

3.1. Przyjęcie zasady terytorialności jako założenia wyjściowego w porządku kanonicznym

Znaczenie zamieszkania zależy od przewagi kryterium terytorialnego lub osobowego (zasady terytorialności lub personalności) w danym porządku prawnym. Historyczny przykład prawa rzymskiego wskazuje na konsekwencje wyboru tej czy innej zasady dla całego systemu prawnego⁵⁵.

Sobór Watykański II zrezygnował wprawdzie z terytorialności jako głównego kryterium przy określaniu Kościoła partykularnego jako *portio Populi Dei*⁵⁶. Jednakże terytorialność została zachowana jako zasada determinująca lud Boży⁵⁷. Kościół powszechny istnieje w Kościołach partykularnych (por. kan. 368 CIC/83), które

53 Por. K. Mörsdorf, *Die Rechtssprache...*, dz. cyt., § 12,1,2,b, s. 117.

54 Zob. K. Mörsdorf, *Die Rechtssprache...*, dz. cyt., § 12,1,2,b, s. 118; M. Walser, *Die Bedeutung...*, dz. cyt., s. 18–19.

55 Zob. wyżej, 2.1.

56 Por. CD, n. 11,1.

57 Zob. Synodus Episcoporum, *Relatio Principia quae pro Codicis Iuris Canonici recognitione proponuntur a Synodo Episcoporum approbantur*, 7.10.1967, „Communicationes” 1 (1969), s. 84, zasada 8 (cyt. we wstępie do CIC/83).

obejmują pewne terytorium (por. kan. 372 § 1 CIC/83). Same diecezje następnie dzielą się na parafie (por. kan. 374 § 1 CIC/83). Terytorium wskazuje też na zakres miejscowy obowiązywania ustawy partykularnej (por. kan. 12 § 3 CIC/83).

Dzięki pozostawieniu zasady terytorialności, a w każdym razie jej przewagi nad zasadą personalną – instytucja zamieszkania nie straciła na znaczeniu⁵⁸. Zasada ta obowiązuje także w prawie wschodnim, a w literaturze kanonistycznej wskazuje się na bezwzględne panowanie tej zasady aż do Soboru Lateraneńskiego IV (1215)⁵⁹.

Przy okazji konsultowania projektu księgi II *Schema Canonum Libri II* z 1977 roku potwierdzono zasadę terytorialności w prawie kanonicznym. Ta zasada wyrażała się między innymi w samej koncepcji zamieszkania, odrzucając wyraźnie możliwość takiego „miejsca” zamieszkania w parafii personalnej⁶⁰. Zasada terytorialności była też broniona w trakcie konsultacji projektu całego kodeksu w 1981 roku, wskazując na jej powiązanie z zasadą konstytuującą Kościoły partykularne (por. kan. 372 § 1 CIC/83) i parafie (por. kan. 518 CIC/83)⁶¹.

Dominacja kryterium terytorialności w prawie kanonicznym nie oznacza jednak zupełnego zrezygnowania z kryterium personalnego, które pozostaje jako wyjątek. Kryterium to posługuje się językiem, narodowością wiernych czy ich przynależnością do Kościoła *sui iuris* (por. kan. 383 CIC/83) lub do innej kategorii szczególnej, np. bycie studentem, marynarzem (por. kan. 517 i 518 CIC/83). Co więcej, przynależność do danego Kościoła *sui iuris* (a zatem kryterium personalne) przesądza o zastosowaniu kodeksu łacińskiego bądź wschodniego (por. kan. 1 CIC/83, kan. 1 CCEO).

Przyjęcie zasady terytorialności w całym porządku kanonicznym jest założeniem wyjściowym dla samej regulacji zamieszkania. Jakkolwiek nie należy przesadzać

⁵⁸ Por. M. Walser, *Die Bedeutung...*, dz. cyt., s. 19; J. McIntyre, *Komentarz do kan. 100*, [w:] *New commentary on the code of Canon Law*, eds. J. P. Beal, J. A. Coriden, Th. J. Green, New York 2000, s. 44; P. V. Pinto, *Komentarz do kan. 100*, [w:] *Commento al Codice di Diritto Canonico*, a cura di P. V. Pinto, Città del Vaticano 2001, s. 63.

⁵⁹ Zob. I. Žužek, *Canons concerning the authority of patriarchs over the faithful of their own rite who live outside the limits of patriarchal territory*, „Nuntia” 6 (1978), s. 21; ponadto w: I. Žužek, *Understanding the Eastern Code*, Roma 1997, s. 53.

⁶⁰ Por. Coetus Studiorum „De Populo Dei”, *Examen animadversionum exhibitarum circa schema ex processu verbali lingua italica confecto. I Sessione*, 15–20.10.1979, „Communications” 12 (1980), s. 66, can. 7 § 3 (posiedzenie z 17.10.1979).

⁶¹ Zob. Pontificia Commissio Codicis Iuris Canonici Recognoscendo, *Relatio complectens synthesim animadversionum ab Em.mis et Exc.mis Patribus Commissionis ad novissimum schema Codicis Iuris Canonici exhibitarum, cum responsionibus a Secretaria et Consutoribus datis (Patribus Commissionis stricto reservata)*, 16.07.1981, Città del Vaticano 1981, s. 31, ad can. 101.

z jej znaczeniem, to jednak terytorialność, a co za tym idzie i zamieszkanie – nadal pozostaje główną zasadą porządkującą w ludzie Bożym. Za tym podstawowym wyborem (założeniem) ustawodawcy kościelnego poszły też inne, pomniejsze, o których mowa poniżej.

3.2. Wybór systematyki kodeksowej i kolejności przepisów

3.2.1. Wybór systematyki kodeksowej a założenia instytucji

W porównaniu z regulacją w kodeksie z 1917 roku zmieniła się systematyka tekstu prawnego o zamieszkanianiu w obowiązującym kodeksie łacińskim z 1983 roku. W kodeksie pio-benedyktynskim materia ta znajdowała się w księdze II „Osoby” (*De personis*). Podobną systematykę proponowano na początku prac nad obecnym kodeksem łacińskim⁶². Ostatecznie jednak omawiane zagadnienie przeniesiono z księgi II („Lud Boży”) do księgi I („Normy ogólne”) w odpowiedniej jednostce redakcyjnej o osobach fizycznych jako „zawierającej wszystkie normy ogólne” (*omnes normas generales continent*)⁶³. Droga jednak do takiego rozwiązania była długa.

Co prawda już na posiedzeniu zespołu studyjnego *De Personis physicis et iuridicis* w dniach 13–17 listopada 1972 roku postanowiono, że w księdze I o normach ogólnych znajdzie się tytuł III o osobach, w którym rozdziałem I będą normy o osobach fizycznych, w tym o zamieszkanianiu⁶⁴. Następnie zdecydowano na posiedzeniu w dniach 12–16 marca 1973 roku wraz z niektórymi członkami zespołu *De normis generalibus*, że normy o osobach fizycznych będą stanowiły oddzielny tytuł V księgi I⁶⁵.

Jednakże na posiedzeniu połączonych zespołu *De Normis generalibus deque Personis physicis et iuridicis* w dniach 13–17 maja 1974 roku postanowiono o przesunięciu tych przepisów do księgi II o Ludzie Bożym⁶⁶. Stąd projekt norm ogólnych

⁶² Por. Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Recognoscendo, *Quaestio de ordinatione systematica novi Codicis Iuris Canonici. Adumbratum Schema E. mis Patribus Commissionis proponitur (sub secreto)*, 18.04.1968, Città del Vaticano 1968, s. 18, pkt II, 1.

⁶³ Zob. Coetus Studii „De Personis physicis et iuridicis” (olim: „De Personis physicis et moralibus”), *Sessio X (13–17 novembris 1972 habita)*, „Communicationes” 22 (1990), s. 134.

⁶⁴ Por. Coetus Studii „De Personis physicis et iuridicis” (olim: „De Personis physicis et moralibus”), *Sessio X...*, dz. cyt., s. 139.

⁶⁵ Zob. Coetus Studii „De Personis physicis et iuridicis” (olim: „De Personis physicis et moralibus”), *Sessio XI (diebus 12–16 martii 1973 habita)*, „Communicationes” 22 (1990), s. 258.

⁶⁶ Zob. Coetus Studii „De Normis generalibus deque Personis physicis et iuridicis”, *Sessio XIII (diebus 13–17 maii a. 1974 habita)*, „Communicationes” 22 (1990), s. 52–53.

z 1974 roku nie zawiera tych przepisów⁶⁷. Natomiast przepisy te pojawiają się w projekcie księgi II o Ludzie Bożym z 1977 roku jako rozdział I o pozycji kanonicznej osób fizycznych tytułu I o wiernych w części I o osobach w ogólności⁶⁸.

W trakcie prac nad księgą II – po konsultacjach w konferencjach episkopatów, zwłaszcza pod wpływem opinii niemieckiej⁶⁹ – pojawiła się myśl o przesunięciu tych przepisów do księgi I. Bardziej by to odpowiadało zatytułowaniu *De Populo Dei*, które stałoby się eklezjocentryczne, skoro pojęcie osób fizycznych i prawnych ma bardziej technicznoprawne znaczenie⁷⁰. Zespół *De normis generalibus* na posiedzeniu w dniach 5–7 maja 1980 roku wyraził się pozytywnie co do powrotu tych przepisów do księgi I, umiejscawiając je przed przepisami o czynnościach prawnych⁷¹. Zespół *De Populo Dei* na posiedzeniu w dniu 13 maja 1980 roku podjął decyzję – jakkolwiek niejednomyślnie – o przesunięciu tychże przepisów do księgi I⁷². Rozwiązanie to znalazło się w projekcie całego kodeksu z 1980 roku (jako rozdział I tytułu VI księgi I)⁷³. Następnie zaś pozostało w tej jednostce redakcyjnej w projekcie *Schema novissimum* z 1982 roku⁷⁴, a także w tekście promulgowanym w 1983 roku.

Jak zatem widać, wybór systematyki przepisów o zamieszkananiu osób fizycznych jest odarty z jakiegokolwiek teologii czy zamysłu koncepcyjnego. Wręcz przeciwnie,

67 Por. Coetus Studii „De Normis generalibus deque Personis physicis et iuridicis”, *Schema Canonum Libri I: Normae generales*, Romae 1974, „Communicationes” 23 (1991), s. 72–107, *passim*; Coetus Studii „De Normis generalibus deque Personis physicis et iuridicis”, *Praenotanda – Canones praeliminares et normae generales*, [1974], „Communicationes” 9 (1977), s. 231, 237–238.

68 Zob. Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Recognoscendo, *Schema Canonum Libri II de Populo Dei*, Città del Vaticano 1977, s. 3–4, 24–25, can. 6–11.

69 Por. M. Walser, *Die Bedeutung...*, dz. cyt., s. 24–25, przyp. 135.

70 Por. Coetus Studiorum „De Populo Dei”, *Examen animadversionum exhibitum circa schema ex processu verbali lingua italica confectio. I Sessio*, 15–20.10.1979, „Communicationes” 12 (1980), s. 53–54 (posiedzenie z 15 i 16.10.1979).

71 Por. Coetus Studiorum „De Normis generalibus”, *Series Altera. Sessio V (diebus 5–7 maii 1980 habita)*, „Communicationes” 23 (1991), s. 279.

72 Zob. Coetus Studiorum „De Populo Dei”, *Schema „De Populo Dei” (Esame delle osservazioni fatte allo schema). Sessio VIII (8–16 maggio 1980)*, „Communicationes” 13 (1981), s. 300–301.

73 Por. Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Recognoscendo, *Schema Codicis Iuris Canonici iuxta animadversiones S.R.E. Cardinalium, Episcoporum Conferentiarum, Dicasteriorum Curiae Romanae, Universitatum Facultatumque ecclesiasticarum necnon Superiorum Institutorum vitae consecratae recognitum (Patribus Commissionis reservatum)*, 29.06.1980, Città del Vaticano 1980, s. 20–21, cann. 99, 101–105.

74 Zob. Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Recognoscendo, *Codex Iuris Canonici. Schema novissimum iuxta placita Patrum Commissionis emendatum atque Summo Pontifici praesentatum*, E Civitate Vaticana 25 martii 1982, s. 14–15, cann. 100, 102–107.

przepisy o zamieszkaniu są traktowane czysto technicznie, jak większość regulacji w księdze I zawierającej normy ogólne. Jest to konsekwencja przyjęcia, że domicyl jest tylko stanem faktycznym, a sama instytucja ma funkcje jedynie porządkujące w porządku kanonicznym. Dlatego przyznano przepisom o zamieszkaniu charakter technicznoprawny i dlatego odarto je z jakichkolwiek pozorów eklezjologii, pozbawiając miejsca w księdze II o ludzie Bożym.

3.2.2. Kolejność przepisów o zamieszkaniu

Co do samej kolejności przepisów o zamieszkaniu, to uległa ona pewnym zmianom już w projekcie z 1967 roku w porównaniu z kodeksem z 1917 roku⁷⁵. Ten projekt nie zmienił się poważnie na posiedzeniu w dniach 9–12 grudnia 1967 roku⁷⁶ ani też w projekcie z 1968 roku⁷⁷. Podobnie rzecz się miała na posiedzeniu w dniach 4–8 października 1971 roku⁷⁸. W każdym razie tekst nie uległ żadnej zmianie w *Canones approbati* z 1972 roku⁷⁹ ani w projekcie księgi II *Schema Canonum Libri II* z 1977 roku⁸⁰. Porządek przepisów o zamieszkaniu zachowano też w projekcie całego kodeksu łacińskiego z 1980 roku, z tym jednak, że umieszczono wśród nich

75 Por. Coetus Studiorum de Quaestionibus Specialibus Libri II (Canones 88 ad 98), *Schema canonum de personarum statu canonico ratione aetatis, sexus, status mentis, originis, habitationis, consanguinitatis, affinitatis et ritus* (CIC, canones 88–98), 6.05.1967, „Communicationes” 21 (1989), s. 53–54, cann. 5–10. Sam porządek przepisów można prześledzić, analizując zestaw przepisów CIC/17 oraz CIC/83 wraz z ich projektami w aneksie.

76 Zob. Coetus Studiorum de Quaestionibus Specialibus Libri II (Canones 88 ad 98), *Sessio II (9–12 decembris 1967 habita)*, „Communicationes” 21 (1989), s. 121–123. W kan. 8 konsultorzy przychylił się w głosowaniu za pierwszym sformułowaniem; por. tamże, s. 122, can. 8. Najpóźniej od listopada 1968 roku zespół przestał nazywać się *de Quaestionibus Specialibus Libri II*, przyjmując nazwę: *de personis physicis et iuridicis*; por. M. Walser, *Die Bedeutung...*, dz. cyt., s. 21, cytując „Communicationes” 21 (1989), s. 137, 160.

77 Por. Coetus Studiorum de Quaestionibus Specialibus Libri II (Canones 88 ad 98), *Schema canonum*, 12.04.1968, „Communicationes” 21 (1989), s. 134–136, cann. 5–10.

78 Zob. Coetus Studii „De Personis physicis et iuridicis” (olim: „De Personis physicis et moralibus”), *Sessio VIII (4–8 octobris 1971 habita)*, „Communicationes” 22 (1990), s. 46–48; Coetus Studii „De Personis physicis et iuridicis” (olim: „De Personis physicis et moralibus”), *Canones approbati*, 8.10.1971, „Communicationes” 22 (1990), s. 66–67, cann. 5–11.

79 Zob. Coetus Studii „De Personis physicis et iuridicis” (olim: „De Personis physicis et moralibus”), *Canones approbati a Coetu de Personis physicis et iuridicis*, 17.11.1972, „Communicationes” 22 (1990), s. 146–149.

80 Por. Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Recognoscendo, *Schema Canonum Libri II...*, dz. cyt., s. 4; M. Walser, *Die Bedeutung...*, dz. cyt., s. 24.

kanon z definicją miejsca pochodzenia⁸¹. W ten sposób wszystkie definicje legalne odnośnie do miejsca (zamieszkania i pochodzenia) zostały zgrupowane w jednym miejscu w kodeksie.

Ostatnia zmiana w porządku przepisów została wprowadzona w *Schema novissimum* z 1982 roku. Chodziło nie tylko o wprowadzenie domicylu koniecznego zakonników i członków stowarzyszeń życia apostołskiego (nowy kan. 103). Dokonano także przesunięcia dotychczasowego kan. 102 o utracie zamieszkania (nowe oznaczenie jako kan. 106)⁸².

W ten sposób ustawodawca uporządkował materię regulacji. Kodeks łaciński z 1983 roku po zdefiniowaniu pojęć (kan. 100 i 101 CIC/83) reguluje nabywanie domicylu – swobodnego (kan. 102 CIC/83), koniecznego (kan. 103 i 105 CIC/83) oraz małżonków (kan. 104 CIC/83). Z kolei ustawodawca stanowi o utracie zamieszkania (kan. 106 CIC/83), by w końcu wskazać znaczenie podstawowe tego pojęcia, tj. właściwość proboszcza i ordynariusza (kan. 107 CIC/83). Analogiczny porządek ustawodawca kościelny przewidział w kodeksie wschodnim (por. kan. 911–917 CCEO), z tym jednak że kanon o utracie zamieszkania zamyka te przepisy.

3.2.3. Krytyka kolejności przepisów o zamieszkanu w kodeksie z 1983 roku

Jakkolwiek wyżej przedstawione uporządkowanie treści normatywnej o zamieszkanu w kodeksie z 1983 roku można uznać za właściwe, to jednak nie jest ono doskonałe. Wydaje się, że systematyka obowiązującego tekstu prawnego ma co najmniej dwa słabe punkty.

Wątpliwości może budzić przede wszystkim dość przypadkowe umieszczenie domicylu małżonków (w kan. 104 CIC/83 i kan. 914 CCEO) pomiędzy przypadkami domicylów koniecznych – zakonnego (w kan. 103 CIC/83 i kan. 913 CCEO) oraz małoletniego (w kan. 105 CIC/83 i kan. 915 CCEO). Domicyl małżonków – choć wyjątkowy, bo wspólny, a nie osobisty – nie jest jednak domicyłem koniecznym.

⁸¹ Por. Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Recognoscendo, *Schema Codicis Iuris Canonici iuxta animadversiones S.R.E. Cardinalium, Episcoporum Conferentiarum, Dicasteriorum Curiae Romanae, Universitatum Facultatumque ecclesiasticarum necnon Superiorum Institutorum vitae consecratae recognitum (Patribus Commissionis reservatum)*, 29.06.1980, Città del Vaticano 1980, s. 20–21, cann. 99, 101–105.

⁸² Zob. Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Recognoscendo, *Codex Iuris Canonici. Schema novissimum...*, dz. cyt., s. 14–15, cann. 100, 102–107.

Kolejna słabość takiej systematyki przepisów wynika z umiejscowienia wskazania właściwego ordynariusza i proboszcza (w kan. 107 CIC/83 i kan. 916 CCEO) albo kanonu o utracie miejsca zamieszkania (w kan. 106 CIC/83 i kan. 917 CCEO). Ten słaby punkt zauważył już ustawodawca kościelny w kodeksie wschodnim, przesuwając ten przepis na koniec. Wydaje się, że znaczenie to jest tak mocno związane z samym pojęciem, a z pewnością z *n a b y c i e m* domicylu, że powinno się ono znaleźć w kodeksie łacińskim na końcu tych przepisów (w miejsce kan. 106).

3.3. Kształtowanie treści przepisów o zamieszkaniu a założenia instytucji

3.3.1. *Kwestie fundamentalne dla zamieszkania: domicyl i quasi-domicyl, terminy*

Sama treść przepisów już od początku prac, tj. od posiedzenia w dniach 5–6 maja 1967 roku, nie budziła większych zastrzeżeń, zgadzając się w większości z brzmieniem odpowiednich kanonów kodeksu z 1917 roku⁸³.

Z kwestii fundamentalnej komentowanej instytucji na posiedzeniu w dniach 4–8 października 1971 roku podniesiono, czy warto podtrzymać tradycyjny podział na zamieszkanie stałe (domicyl) i tymczasowe (*quasi-domicyl*). Wskazano jednak wówczas w dyskusji, że podział ten może mieć znaczenie nie tylko historyczne, ale również ze względu na udział wiernego w utrzymaniu Kościoła (partykularnego lub parafii), wskazując w ten sposób, o jaki Kościół miejscowy chodzi⁸⁴. W każdym razie w tym czasie podkreślono, że należy utrzymać tak instytucję zamieszkania stałego, jak i tymczasowego, a to ze względów duszpasterskich (*momentum pastorale*)⁸⁵.

⁸³ Por. Coetus Studiorum de Quaestionibus Specialibus Libri II (Canones 88 ad 98), *Sessio I (5–6 maii 1967)*, „Communicationes” 21 (1989), s. 35–136. Zob. aneks z porównaniem treści poszczególnych przepisów CIC/83 o zamieszkaniu.

⁸⁴ Zob. Coetus Studii „De Personis physicis et iuridicis” (olim: „De Personis physicis et moralibus”), *Sessio VIII (4–8 octobris 1971 habita)*, „Communicationes” 22 (1990), s. 46–47, ad can. 5. Na tym samym posiedzeniu dokonano ponadto zmiany technicznej, rezygnując w kan. 9 § 2 wprost ze wspomnienia o *amens*, skoro nie chodzi o przyczynę, lecz sam fakt pozostawania pod opieką czy kuratelą; por. tamże, s. 48, ad can. 9.

⁸⁵ Zob. Coetus Studii „De Personis physicis et iuridicis”, *Opera Consultorum in parandis Canonum Schematibus: 3. De Personis physicis et iuridicis*, „Communicationes” 6 (1974), s. 95–96.

Podział na *domicyl* i *quasi-domicyl* z terminem trzymiesięcznym potwierdza projekt księgi II *Schema Canonum Libri II* z 1977 roku⁸⁶, a także konsultorzy w dyskusji nad tym projektem po konsultacjach w 1979 roku⁸⁷.

Już w trakcie dyskusji po konsultacjach projektu w 1979 roku proponowano zastąpienie tradycyjnego przy zamieszkaniu terminu dziesięcioletniego (por. kan. 92 § 1 CIC/17) terminami pięcio- lub trzyletnim⁸⁸. W każdym razie najwcześniej, bo na posiedzeniu 5–6 maja 1967 roku, skrócono termin do nabycia zamieszkania tymczasowego (*quasi-domicylu*) do trzech miesięcy⁸⁹. Następnie zaś, dopiero w 1981 roku, podjęto decyzję o skróceniu terminu do zamieszkania stałego (*domicylu*) do pięciu lat⁹⁰.

Podobne zmiany dokonano w kodeksie wschodnim, chcąc uzgodnić regulację wschodnią z łacińską. Przyjęto zatem łacińskie, krótsze terminy, mając na względzie większą mobilność wiernych we współczesnym świecie⁹¹. W każdym razie ogólnie w pracach nad kodeksem wschodnim na posiedzeniu w październiku 1977 roku przyjęto wprost zasadę przejścia przepisów sformułowanych w trakcie kodyfikacji łacińskiej⁹². Zasada ta została niemal w całości zrealizowana w nowej kodyfikacji wschodniej⁹³.

⁸⁶ Por. Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Recognoscendo, *Schema Canonum Libri II...*, dz. cyt., s. 4, 24, can. 7 § 2.

⁸⁷ Por. Coetus Studiorum „De Populo Dei”, *Examen animadversionum exhibitaram circa schema ex processu verbali lingua italica confecto. I Sessione*, 15–20.10.1979, „Communications” 12 (1980), s. 65, can. 6 (posiedzenie z 16.10.1979).

⁸⁸ Por. Coetus Studiorum „De Populo Dei”, *Examen animadversionum exhibitaram circa schema ex processu verbali lingua italica confecto. I Sessione*, 15–20.10.1979, „Communications” 12 (1980), s. 65–66, can. 7 § 1 (posiedzenie z 16.10.1979). Przy tej okazji postulowano zmianę słowa *perpetuo na indeterminato*, co zostało odrzucone; por. tamże, s. 66.

⁸⁹ Zob. Coetus Studiorum de Quaestionibus Specialibus Libri II (Canones 88 ad 98), *Sessio I...*, dz. cyt., s. 42.

⁹⁰ Zob. Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Recognoscendo, *Relatio complectens...*, dz. cyt., s. 31, ad can. 101.

⁹¹ Por. Pontificia Commissio Codicis Iuris Canonici Orientalis Recognoscendo, *Nuova revisione dello Schema canonum de normis generalibus et de bonis Ecclesiae temporalibus*, „Nuntia” 18 (1984), s. 7–8, can. 4.

⁹² Por. I. Žužek, *Canons...*, dz. cyt., „Nuntia” 6 (1978), s. 26; I. Žužek, *Understanding...*, dz. cyt., s. 58.

⁹³ Zob. Pontificia Commissio Codicis Iuris Canonici Orientalis Recognoscendo, *Schema canonum de normis generalibus et de bonis Ecclesiae temporalibus*, 6.12.1980, „Nuntia” 13 (1981), s. 13–14, can. 3–7; Pontificia Commissio Codicis Iuris Canonici Orientalis Recognoscendo, *Nuova revisione dello Schema canonum de normis generalibus et de bonis Ecclesiae temporalibus*, „Nuntia” 18 (1984),

Wszystkie te zmiany nie naruszały założeń samej koncepcji zamieszkania kanonicznego: ani antropologicznych, ani historycznych, dotycząc jedynie kwestii technicznych, bez wpływu na istotę komentowanej instytucji.

3.3.2. *Problem zamieszkania małżonki*

Kwestia zamieszkania małżonki okazała się bardziej dyskusyjna⁹⁴. Już w 1967 roku zaproponowano zniesienie zamieszkania legalnego żony, o którym mowa w kan. 93 § 1 CIC/17, ale konsultorzy nie doszli do porozumienia. W *Schema canonum* z 1968 roku zniesiono domicyl legalny żony w miejscu zamieszkania męża, stanowiąc jedynie domniemanie prawne posiadania tego samego domicylu i *quasi-domicylu* swobodnego w miejscu swego męża⁹⁵.

W trakcie konsultacji projektu *Schema Canonum Libri II* z 1977 roku podniesiono, że należy znieść różne traktowanie płci. Stąd na posiedzeniu dnia 16 października 1979 roku zaproponowano zmiany w postaci możliwości nabycia oddzielnego domicylu i *quasi-domicylu* przez każdego z małżonków, zrezygnowania z konstrukcji domniemania i wprowadzenia słów *iusta de causa*, żeby lepiej chronić wspólne pożycie. W trakcie dyskusji przytaczano argumenty z prawa rodzinnego, że wspólny wybór miejsca zamieszkania chroni małżeństwo i rodzinę. Takie rozwiązanie jednak – wskazywali przeciwnicy (Rosalio José Castillo Lara, sekretarz Komisji) – narusza zasadę konstrukcyjną miejsca zamieszkania jako faktu, a nie czynności prawnej wymagającej zgody stron.

W rezultacie projekt relatora Wilhelma Onclina: „*Coniuges, non legitime separati, commune habent domicilium vel quasi-domicilium, mutuo consensu plerumque ordinandum, iusta tamen de causa uterque possunt habere domicilium vel quasi-domicilium*” – uległ znacznej zmianie po dyskusji konsultorów.

s. 7-14, can. 3-7; Pontificia Commissio Codicis Iuris Canonici Orientalis Recognoscendo, *Schema Codicis Iuris Canonici Orientalis*, Iulius 1986, „Nuntia” 24-25 (1987), s. 163-164, can. 907-913; Pontificia Commissio Codicis Iuris Canonici Orientalis Recognoscendo, *Le osservazioni dei membri della Commissione allo „Schema Codicis Iuris Canonici Orientalis” e le risposte del „Coetus de expensione observationum”*, 3-14.11.1988, „Nuntia” 28 (1989), s. 125, can. 910.

⁹⁴ Por. Coetus Studiorum de Quaestionibus Specialibus Libri II (Canones 88 ad 98), *Sessio I...*, dz. cyt., s. 43-48; Coetus Studiorum „De Populo Dei”, *Examen animadversionum exhibitarum circa schema ex processu verbali lingua italica confecto. I Sessione...*, dz. cyt., s. 67, can. 9 (posiedzenie z 16.10.1979).

⁹⁵ Por. Pontificia Commissio Codicis Iuris Canonici Recognoscendo, *Schema Canonum Libri II...*, dz. cyt., s. 4, 25, can. 9.

Jeden z konsultorów (Alvaro del Portillo) zaproponował brzmienie: „Coniuges commune habeant domicilium vel quasi-domicilium, legitime autem separati vel alia iusta de causa, uterque proprium habere possunt domicilium vel quasi-domicilium”. Relator dokonał jednej zmiany technicznej („*legitimae separationis ratione vel alia de causa*” zamiast „*legitime autem separati vel alia iusta de causa*”) oraz merytorycznej (mocniejsze w koniunktywie rozkazującym *habeant* w miejsce *habent*). W rezultacie przyjęto tekst o następującym brzmieniu: „Coniuges commune habeant domicilium vel quasi-domicilium; legitimae separationis ratione vel alia iusta de causa, uterque habere possunt proprium domicilium vel quasi-domicilium”⁹⁶.

W prawie wschodnim – w ramach uzgadniania tekstów obydwu kodeksów – przepis ten został oddzielony od zagadnienia domicylu koniecznego małoletnich jako osobny kanon⁹⁷. Z kolei jednak słusznie zauważono w fazie końcowej, że nie jest uzasadnione szczególne podkreślanie jednej ze „słusznych przyczyn” w postaci separacji, tym bardziej że jej zasadnicza rola również jest wątpliwa⁹⁸.

Jak zatem można z powyższego wywnioskować, kwestia domicylu małżonka mogła rozsądzić konstrukcyjnie instytucję zamieszkania kanonicznego. Rozwiązanie finalne, przyjęte ostatecznie w 1979 roku po konsultacjach projektu księgi II *De Populo Dei* z 1977 roku, szczęśliwie odrzucało propozycję obowiązku zgodnego ustalania miejsca zamieszkania przez małżonków (*mutuo consensu plerumque ordinandum*). Słusznie wówczas bowiem zauważono, że obowiązek takiego zgodnego ustalania naruszyłby zasadę konstrukcyjną miejsca zamieszkania jako faktu. Opierałby bowiem miejsce zamieszkania małżonków na instytucji czynności prawnej, wymagającej zgody stron, a nie na czystym stanie faktycznym⁹⁹.

⁹⁶ Por. Coetus Studiorum „De Populo Dei”, *Examen animadversionum exhibitarum circa schema ex processu verbali lingua italica confecto. I Sessio*, 15–20.10.1979, „Communications” 12 (1980), s. 66–67, can. 9 (posiedzenie z 16.10.1979).

⁹⁷ Por. Pontificia Commissio Codicis Iuris Canonici Orientalis Recognoscendo, *Nuova revisione dello Schema canonum de normis generalibus et de bonis Ecclesiae temporalibus*, „Nuntia” 18 (1984), s. 8–9, can. 4-ter.

⁹⁸ Por. Pontificia Commissio Codicis Iuris Canonici Orientalis Recognoscendo, *Le osservazioni dei membri della Commissione allo „Schema Codicis Iuris Canonici Orientalis” e le risposte del „Coetus de expansione observationum”*, 3–14.11.1988, „Nuntia” 28 (1989), s. 125, can. 910.

⁹⁹ Por. Coetus Studiorum „De Populo Dei”, *Examen animadversionum exhibitarum circa schema ex processu verbali lingua italica confecto. I Sessio*, 15–20.10.1979, „Communications” 12 (1980), s. 66, can. 9 (posiedzenie z 17.10.1979).

3.3.3. Problem domicylu koniecznego

W trakcie prac nad kodeksem z 1983 roku zachowano również konstrukcję domicylu koniecznego, obecną od początku w prawie kanonicznym za pośrednictwem prawa rzymskiego.

Odnośnie do zamieszkania małoletniego już na posiedzeniu 5–6 maja 1967 roku zdecydowano o możliwości nabycia zamieszkania tymczasowego po emancypacji małoletniego, dokonując w ten sposób zmiany w stosunku do kan. 93 § 1, *pars tertia*, oraz § 2, *pars prima CIC/17*¹⁰⁰. Zamysł ten został powtórzony w projekcie kan. 10 księgi II (*Schema Canonum Libri II*) z 1977 roku¹⁰¹ i mimo pewnych kłopotów nie uległ zmianie¹⁰².

Co do domicylu koniecznego zakonników i członków stowarzyszeń życia apostołskiego, został on wprowadzony do kodeksu łacińskiego dopiero w trakcie konsultacji całego kodeksu w 1981 roku¹⁰³. Wtedy to projektodawca zauważył brak regulacji odnośnie do miejsca zamieszkania zakonników i członków stowarzyszeń życia apostołskiego. Znalazł się on także w kodeksie wschodnim w ramach harmonizacji obu kodeksów¹⁰⁴.

Wnioski końcowe

Zamieszkanie kanoniczne, wywodząc się w prostej linii z prawa rzymskiego, opiera się na romanistycznych założeniach tego pojęcia. Instytucja ta – właśnie dzięki

¹⁰⁰ Por. Coetus Studiorum de Quaestionibus Specialibus Libri II (Canones 88 ad 98), *Sessio I...*, dz. cyt., s. 48.

¹⁰¹ Por. Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Recognoscendo, *Schema Canonum Libri II...*, dz. cyt., s. 4, 25, can. 10 § 1.

¹⁰² Jedna z konferencji episkopatu w trakcie konsultacji tego przepisu proponowała, żeby zamienić słowo *minor* na *infans* w § 1 tego kanonu w celu uniknięcia sprzeczności z jego drugim zdaniem. Tę propozycję odrzucono. Sekretarz podkreślał, że chodzi w pierwszym zdaniu o *małoletniego*, a nie o dziecko; por. Coetus Studiorum „De Populo Dei”, *Examen animadversionum exhibitarum circa schema ex processu verbali lingua italica confecto. I Sessione*, 15–20.10.1979, „Communications” 12 (1980), s. 68, can. 10 (posiedzenie z 16.10.1979).

¹⁰³ Zob. Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Recognoscendo, *Relatio complectens...*, dz. cyt., s. 31–32, ad can. 101 *bis*.

¹⁰⁴ Por. Pontificia Commissio Codicis Iuris Canonici Orientalis Recognoscendo, *Nuova revisione dello Schema canonum de normis generalibus et de bonis Ecclesiae temporalibus*, „Nuntia” 18 (1984), s. 8, can. 4-*bis*.

wspólnym korzeniom w prawie rzymskim – jest bardzo bliska pojęciu miejsca zamieszkania we współczesnych systemach prawa cywilnego, w tym polskiego. Można zatem i trzeba korzystać z dorobku doktryny cywilistycznej w tym zakresie. W szczególności należy ujmować domicyl kanoniczny jako pojęcie indywidualizujące osobę fizyczną i zerwać z traktowaniem zamieszkania jako czynnika wpływającego na tzw. pozycję kanoniczną wiernego. Zamieszkanie kanoniczne nawiązuje do stanu faktycznego i stąd jego nabycie nie jest czynnością prawną. Funkcja zamieszkania w prawie kanonicznym jest czysto porządkowa, jak to pokazują prace ustawodawcze nad przepisami o zamieszkanu w kodeksie z 1983 roku. Te technicznoprawne regulacje mają wszak służyć pokojowi we wspólnocie ludu Bożego, a przez to – zbawieniu dusz (por. kan. 1752 CIC/83).

SUMMARY

Domicile in canon law. The principles and the evolution of the concept

This article presents the principles and the concept of domicile. The Author explains the anthropological meta-principles of this institution in a legal comparative light (1), the principles from the Roman and canonical traditions (2), and finally the guidelines for the legislative work leading to the 1983 Code (3). According to the Author, domicile is a term individualising the physical person and not an element affecting the canonical condition (1.3.). Its role in the canonical order is only disciplinary (3.2.1.). Domicile refers to a fact, so its acquisition cannot be a juridical act (1.1). Thanks to its roots in Roman Law, it is an institution common to all legal systems, and therefore a comparative legal comment is possible.

Keywords: domicile (*domicilium*), can. 100, 102–107 CIC/1983, physical person

Zamieszkanie w prawie kanonicznym. Założenia i ewolucja koncepcji

Artykuł przedstawia założenia i koncepcję zamieszkania. Autor wyjaśnia przedzałożenia antropologiczne tej instytucji w świetle prawnoporównawczym (1), założenia wywodzące się z prawa rzymskiego oraz tradycji kanonicznej (2), a w końcu założenia rządzące pracami ustawodawczymi nad kodeksem z 1983 roku (3). Zdaniem Autora zamieszkanie

jest pojęciem indywidualizującym osobę fizyczną, a nie jest czynnikiem wpływającym na pozycję kanoniczną (1.3.). Jego rola w porządku kanonicznym jest tylko porządkowa (3.2.1.). Zamieszkanie odnosi się do sytuacji faktycznej, a zatem jego nabycie nie może być czynnością prawną (1.1.). Dzięki korzeniom w prawie rzymskim jest wspólna instytucja dla wszystkich systemów prawnych i stąd możliwe są jej studia prawnoporównawcze.

Słowa kluczowe: zamieszkanie (*domicilium*), kan. 100, 102–107 CIC/83, osoba fizyczna

BIBLIOGRAFIA

Źródła

1. *Corpus Iuris Civilis*, t. 1, eds. Th. Mommsen, P. Krueger, Berolini 1872, <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr> (12.03.2018).
2. *Corpus Iuris Canonici*, editio Lipsiensis secunda post Ae. L. Richter curas ad librorum manu criptorum et editionis romanae fidem recognovit et adnotatione critica instruxit Ae. Friedberg, t. 1–2, Lipsiae 1879–1881 [Ristampa anastatica 1959].
3. S. Congregatio Concilii, *Decretum Iurisdictionis Parochialis*, 12.12.1874, „Acta Sanctae Sedis” 8 (1874–1875), s. 149–161.
4. S. Congregatio Episcoporum et Regularium, *Decretum Iannen seu Ordinis Sancti Benedicti Congregationis Cassinensis dismembrationis paroeciae*, 14.03.1889, „Acta Sanctae Sedis” 23 (1889–1890), s. 340–345.
5. *Codex Iuris Canonici*, Pii X P.M. iussu digestus, Benedicti PP. XV auctoritate promulgatus, 27.05.1917, „Acta Sanctae Sedis” 9 (1917/II), s. 1–521.
6. Kodeks cywilny z 23 kwietnia 1964 roku (tekst jedn. Dz.U. z 2017 r. poz. 459, 933, 1132).
7. Sacrosanctum Concilium Oecumenicum Vaticanum II, *Decretum Christus Dominus de pastorali episcoporum munere in Ecclesia*, 28.10.1965, „Acta Sanctae Sedis” 58 (1966), s. 673–696.
8. Coetus Studiorum de Quaestionibus Specialibus Libri II (Canones 88 ad 98), *Sessio I (5–6 maii 1967)*, „Communicationes” 21 (1989), s. 35–55.
9. Coetus Studiorum de Quaestionibus Specialibus Libri II (Canones 88 ad 98), *Schema canonum de personarum statu canonico ratione aetatis, sexus, status mentis, originis, habitationis, consanguinitatis, affinitatis et ritus (CIC, canones 88–98)*, 6.05.1967, „Communicationes” 21 (1989), s. 52–55.

10. Synodus Episcoporum, *Relatio Principia quae pro Codicis Iuris Canonici recognitione proponuntur a Synodo Episcoporum approbantur*, 7.10.1967, „Communicationes” 1 (1969), s. 77–85.
11. Coetus Studiorum de Quaestionibus Specialibus Libri II (Canones 88 ad 98), *Sessio II (9–12 decembris 1967 habita)*, „Communicationes” 21 (1989), s. 119–133.
12. Coetus Studiorum de Quaestionibus Specialibus Libri II (Canones 88 ad 98), *Schema canonum*, 12.04.1968, „Communicationes” 21 (1989), s. 134–136.
13. Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Recognoscendo, *Quaestio de ordinatione systematica novi Codicis Iuris Canonici. Adumbratum Schema E.mis Patribus Commissionis proponitur (sub secreto)*, 18.04.1968, Città del Vaticano 1968.
14. Coetus Studii „De Personis physicis et iuridicis” (olim: „De Personis physicis et moralibus”), *Sessio VIII (4–8 octobris 1971 habita)*, „Communicationes” 22 (1990), s. 36–61.
15. Coetus Studii „De Personis physicis et iuridicis” (olim: „De Personis physicis et moralibus”), *Canones approbati*, 8.10.1971, „Communicationes” 22 (1990), s. 62–73.
16. Coetus Studii „De Personis physicis et iuridicis” (olim: „De Personis physicis et moralibus”), *Sessio X (13–17 novembris 1972 habita)*, „Communicationes” 22 (1990), s. 118–142.
17. Coetus Studii „De Personis physicis et iuridicis” (olim: „De Personis physicis et moralibus”), *Canones approbati a Coetu de Personis physicis et iuridicis*, 17.11.1972, „Communicationes” 22 (1990), s. 143–165.
18. Coetus Studii „De Personis physicis et iuridicis” (olim: „De Personis physicis et moralibus”), *Sessio XI (diebus 12–16 martii 1973 habita)*, „Communicationes” 22 (1990), s. 234–258.
19. Coetus Studii „De Personis physicis et iuridicis”, *Opera Consultorum in paradisi Canonum Schematibus: 3. De Personis physicis et iuridicis*, „Communicationes” 6 (1974), s. 93–103.
20. Coetus Studii „De Normis generalibus deque Personis physicis et iuridicis”, *Sessio XIII (diebus 13–17 maii a. 1974 habita)*, „Communicationes” 22 (1990), s. 22–71.
21. Coetus Studii „De Normis generalibus deque Personis physicis et iuridicis”, *Praenotanda – Canones praeliminares et normae generales*, [1974], „Communicationes” 9 (1977), s. 231–238.
22. Coetus Studii „De Normis generalibus deque Personis physicis et iuridicis”, *Schema Canonum Libri I: Normae generales*, Romae 1974, „Communicationes” 23 (1991), s. 72–107.

23. Coetus Studiorum „De Populo Dei”, *Examen animadversionum exhibitarum circa schema ex processu verbali lingua italica confecto. I Sessione*, 15–20.10.1979, „Communicationes” 12 (1980), s. 48–92.
24. Coetus Studiorum „De Normis generalibus”, *Series Altera. Sessio V (diebus 5–7 maii 1980 habita)*, „Communicationes” 23 (1991), s. 273–299.
25. Coetus Studiorum „De Populo Dei”, *Schema „De Populo Dei”. (Esame delle osservazioni fatte allo schema). Sessio VIII (8–16 maggio 1980)*, „Communicationes” 13 (1981), s. 271–324.
26. Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Recognoscendo, *Schema Codicis Iuris Canonici iuxta animadversiones S.R.E. Cardinalium, Episcoporum Conferentiarum, Dicasteriorum Curiae Romanae, Universitatum Facultatumque ecclesiasticarum necnon Superiorum Institutorum vitae consecratae recognitum (Patribus Commissionis reservatum)*, 29.06.1980, Città del Vaticano 1980.
27. Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Orientalis Recognoscendo, *Schema canonum de normis generalibus et de bonis Ecclesiae temporalibus*, 6.12.1980, „Nuntia” 13 (1981), s. 3–58.
28. Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Recognoscendo, *Relatio complectens synthesim animadversionum ab Em.mis et Exc.mis Patribus Commissionis ad novissimum schema Codicis Iuris Canonici exhibitarum, cum responsionibus a Secretaria et Consutoribus datis (Patribus Commissionis stricte reservata)*, 16.07.1981, Città del Vaticano 1981.
29. Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Recognoscendo, *Codex Iuris Canonici. Schema novissimum iuxta placita Patrum Commissionis emendatum atque Summo Pontifici praesentatum*, E Civitate Vaticana 25 martii 1982.
30. *Codex Iuris Canonici*, auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus, 25.01.1983, „Acta Apostolicae Sedis” 75 (1983/II), s. III–XXX, 1–317.
31. Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Orientalis Recognoscendo, *Nuova revisione dello Schema canonum de normis generalibus et de bonis Ecclesiae temporalibus*, „Nuntia” 18 (1984), s. 3–95.
32. Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Orientalis Recognoscendo, *Schema Codicis Iuris Canonici Orientalis*, Iulius 1986, „Nuntia” 24–25 (1987), s. 1–268.
33. Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Orientalis Recognoscendo, *Le osservazioni dei membri della Commissione allo „Schema Codicis Iuris Canonici Orientalis” e le risposte del „Coetus de expansione observationum”*, 3–14.11.1988, „Nuntia” 28 (1989), s. 3–138.

34. *Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium* auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus, 18.10.1990, „Acta Apostolicae Sedis” 82 (1990), s. 1045–1364.

35. Franciscus PP., Litterae apostolicae motu proprio datae *Mitis Iudex Dominus Iesus* quibus canones Codicis Iuris Canonici de causis matrimonii nullitatem declarandam reformantur, 15.08.2015, „Acta Apostolicae Sedis” 107 (2015), s. 958–970.

Literatura

36. Aymans W., Mörsdorf K., *Kanonisches Recht. Lehrbuch aufgrund des Codex Iuris Canonici*, t. 1: *Einleitende Grundfragen und Allgemeine Normen*, Paderborn 1991.

37. Cappello F., *Summa Iuris Canonici in usum scholarum concinnata*, Romae 1951.

38. Chiappetta L., *Il Codice di diritto canonico. Commento giuridico-pastorale*, t. 1, a cura di F. Catozzella et al., Bologna 2011.

39. *Código de Derecho Canónico. Edición bilingüe comentada*, col. F. Aznar Gil et al., Madrid 2014.

40. *Commento al Codice di Diritto Canonico*, a cura di P. V. Pinto, Città del Vaticano 2001.

41. Cortés Diéguez M., *Komentarz do kan. 1–203*, [w:] *Código de Derecho Canónico. Edición bilingüe comentada*, col. F. Aznar Gil et al., Madrid 2014, s. 17–140.

42. De Paolis V., *Il Libro primo del Codice. Norme generali (cann. 1–203)*, [w:] *Il diritto nel mistero della Chiesa*, t. 1, a cura del Gruppo Italiano Docenti di Diritto Canonico, Roma 1995, s. 235–497.

43. De Paolis V., D’Auria A., *Le norme generali. Commento al Codice di Diritto Canonico. Libro Primo*, Città del Vaticano 2008.

44. De Smet A., *De sponsalibus et matrimonio. Tractatus synopticus*, Brugis 1927.

45. *Il diritto nel mistero della Chiesa*, t. 1, a cura del Gruppo Italiano Docenti di Diritto Canonico, Roma 1995.

46. Dzierżon G., *Nabycie dobrowolne oraz utrata zamieszkania w systemie kanonicznym*, [w:] *Ars boni et aequi. Księga pamiątkowa dedykowana Księdzu Profesorowi Remigiuszowi Sobańskiemu z okazji osiemdziesiątej rocznicy urodzin*, red. J. Wroceński, H. Pietrzak, Warszawa 2010, s. 223–231.

47. Eichmann E., Mörsdorf K., *Lehrbuch des Kirchenrechts auf Grund des Codex Iuris Canonici*, t. 1: *Einleitung, allgemeiner Teil und Personenrecht*, München 1959.

48. Fuenmayor de A., *Komentarz do kan. 96–112*, [w:] *Exegetical commentary on the code of Canon Law*, t. 1, eds. Á. Marzoa, J. Miras, R. Rodríguez-Ocaña, Montreal 2004, s. 692–746.

49. García Martín J., *Le norme generali del Codex Iuris Canonici*, Venezia 2015.

50. Gauthier A., *Principi generali dell'attività giuridica nella Chiesa. (Commentario dei canonici 96/203 del Libro I del Codice di Diritto Canonico)*, Romae 1997.
51. Ghirlanda G., *Il diritto nella Chiesa mistero di comunione. Comendio di diritto ecclesiale*, Roma 2014.
52. Krukowski J., Sobański R., *Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego*, t. 1: *Księga I. Normy ogólne*, red. J. Krukowski, Poznań 2003.
53. Kouveglo É., *Doveri e diritti dei fedeli*, [w:] *Manuale di diritto canonico*, a cura di M. J. Arroba Conde, Roma 2014, s. 85–98.
54. Litewski W., *Rzymskie prawo prywatne*, Warszawa 1990.
55. Majer P., *Zakaz asystowania przy małżeństwie tułaczy (kan. 1071 § 1, 1 KPK)*, „*Annales Canonici*” 7 (2011), s. 149–187.
56. *Manuale di diritto canonico*, a cura di M. J. Arroba Conde, Roma 2014.
57. McIntyre J., *Komentarz do kan. 94–112*, [w:] *New commentary on the code of Canon Law*, eds. J. P. Beal, J. A. Coriden, Th. J. Green, New York 2000, s. 138–153.
58. Michiels G., *Principia generalia de personis in Ecclesia. Commentarius Libri II Codicis Juris Canonici. Canones praeliminares 87–106*, Parisiis–Tornaci–Romae 1955.
59. Mörsdorf K., *Die Rechtssprache des Codex Juris Canonici*, Paderborn 1967.
60. *Münsterischer Kommentar zum Codex Iuris Canonici*, Hrsg. K. Lüdicke, Münster 1985.
61. Navarro L., *Persone e soggetti nel diritto della Chiesa. Temi di diritto della persona*, Roma 2008.
62. Naz R., hasło *Domicile*, [w:] *Dictionnaire de Droit Canonique*, t. 4, ed. R. Naz, Paris 1949, kol. 1372–1383.
63. *New commentary on the code of Canon Law*, eds. J. P. Beal, J. A. Coriden, Th. J. Green, New York 2000.
64. Pawluk T., *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. 1: *Zagadnienia wstępne i normy ogólne*, Olsztyn 2002.
65. Pazdan M., *Osoby fizyczne*, [w:] *System prawa prywatnego*, t. 1: *Prawo cywilne – część ogólna*, red. M. Safjan, Warszawa 2007, § 67–72, nb. 1–85, s. 936–1002.
66. Pinto P. V., *Komentarz do kan. 1–203*, [w:] *Commento al Codice di Diritto Canonico*, a cura di P. V. Pinto, Città del Vaticano 2001, s. 1–109.
67. Pototsching F., *Rechtspersönlichkeit und rechtserhebliches Geschehen*, [w:] *Handbuch des katholischen Kirchenrechts*, Hrsg. J. Listl, H. Schmitz, Regensburg 1999, s. 136–149.

68. *Praktyczny komentarz do Listu apostolskiego motu proprio „Mitis Iudex Dominus Iesus” papieża Franciszka*, red. P. Skonieczny, Tarnów 2015.
69. Pree H., *Komentarz do kan. 96–128*, [w:] *Münsterischer Kommentar zum Codex Iuris Canonici*, t. 1 (cann. 1–203), Hrsg. K. Lüdicke, Münster 1985.
70. Radwański Z., *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 1993.
71. Sabbarese L., *Girovagli, migranti, forestieri e naviganti nella legislazione ecclesiastica*, Città del Vaticano 2006.
72. Skonieczny P., *Konkordancja przepisów CIC/MIDI i CIC/83*, [w:] *Praktyczny komentarz do Listu apostolskiego motu proprio „Mitis Iudex Dominus Iesus” papieża Franciszka*, red. P. Skonieczny, Tarnów 2015, s. 251–252.
73. Skonieczny P., *Kanoniczna koncepcja czynności prawnej. Wprowadzenie dla prawników świeckich*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Iuridica” 81 (2017), s. 65–81, <http://dx.doi.org/10.18778/0208-6069.81.06> (26.03.2018).
74. Sobański R., *Komentarz do kan. 1–34, 94–203*, [w:] J. Krukowski, R. Sobański, *Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego*, t. 1: *Księga I. Normy ogólne*, red. J. Krukowski, Poznań 2003, s. 43–93, 160–296.
75. Urrutia F. J., *Les normes générales. Commentaire des canons 1–203*, Paris 1994.
76. Vela L., hasło *Persona fisica*, [w:] *Nuovo Dizionario di Diritto Canonico*, a cura di C. Corral Salvador, V. De Paolis, G. Ghirlanda, Cinisello Balsamo 1996, s. 790–795.
77. Valdrini P., *Comunità, persone, governo. Lezioni sui libri I e II del CIC 1983*, Città del Vaticano 2013.
78. Vermeersch A., Creusen J., *Epitome Iuris Canonici*, t. 1, Romae 1924.
79. Vindex [V. Meysztowicz], *Domicilium et quasi-domicilium eorumque effectus in Codice Iuris Canonici*, „Jus Pontificium” 6 (1926) nr 1–2, s. 34–45; nr 3, s. 112–126; nr 4, s. 154–158.
80. Walser M., *Die Bedeutung des Wohnsitzes im kanonischen Recht. Eine Untersuchung zu cc. 100–107 CIC*, St. Ottilien 1993.
81. Wolter A., Ignatowicz J., Stefaniuk K., *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 2001.
82. Žužek I., *Canons concerning the authority of patriarchs over the faithful of their own rite who live outside the limits of patriarchal territory*, „Nuntia” 6 (1978), s. 3–33
83. Žužek I., *Understanding the Eastern Code*, Roma 1997.

Aneks. Ewolucja brzmienia przepisów kan. 100–107 CIC/83

CIC/17	<i>Schema canonum</i> z 1967 r.	<i>Schema canonum</i> z 1968 r.	<i>Canones approbati</i> z 1971 i 1972 r.
Liber II. De personis			<i>De personis physicis</i>
Can. 91 – Persona dicitur: „incola”, in loco ubi domicilium, „advena”, in loco ubi quasi-domicilium habet; „peregrinus”, si versetur extra domicilium et quasi-domicilium quod adhuc retinet; „vagus”, si nullibi domicilium habeat vel quasi-domicilium.	Can. 5 (CIC, can. 91) – Persona dicitur: „incola”, in loco ubi domicilium, „advena”, in loco ubi quasi-domicilium habet; „peregrinus”, si versetur extra domicilium et quasi-domicilium quod adhuc retinet; „vagus”, si nullibi domicilium habeat vel quasi-domicilium.	Can. 5 (cfr. can. 91 CIC) – Persona dicitur: „incola”, in loco ubi domicilium, „advena”, in loco ubi quasi-domicilium habet; „peregrinus”, si versetur extra domicilium et quasi-domicilium quod adhuc retinet; „vagus”, si nullibi domicilium habeat vel quasi-domicilium.	Can. 5 (CIC 91) – Persona dicitur: „incola”, in loco ubi domicilium, „advena”, in loco ubi quasi-domicilium habet; „peregrinus”, si versetur extra domicilium et quasi-domicilium quod adhuc retinet; „vagus”, si nullibi domicilium habeat vel quasi-domicilium.
Can. 92. – § 1. Domicilium acquiritur commoratione in aliqua paroecia aut quasi-paroecia, aut saltem in dioecesi, vicariatu apostolico, praefectura apostolica; quae commoratio vel coniuncta sit cum animo ibi perpetuo manendi, si nihil inde avocet, vel sit protracta ad decennium completum.	Can. 6 (CIC, can. 92) – § 1. Domicilium acquiritur commoratione in aliqua paroecia aut quasi-paroecia, aut saltem in dioecesi, vicariatu apostolico, praefectura apostolica territorio alicuius dioecesis aliussve Ecclesiae particularis quae iure dioecesi aequiparatur; quae commoratio vel aut coniuncta sit cum animo ibi perpetuo manendi, si nihil inde avocet, vel aut sit protracta ad decennium completum sit protracta.	Can. 6 (cfr. can. 92 CIC) – § 1. Domicilium acquiritur ea in territorio commoratione in aliqua alicuius paroeciae aut saltem in territorio alicuius dioecesis aliussve Ecclesiae particularis quae iure dioecesi aequiparatur commoratione; quae commoratio aut coniuncta sit cum animo ibi perpetuo manendi, si nihil inde avocet, aut ad decennium completum sit protracta.	Can. 6 (CIC 92) – § 1. Domicilium acquiritur ea in territorio alicuius paroeciae aut saltem dioecesis commoratione; quae commoratio aut coniuncta sit cum animo ibi perpetuo manendi, si nihil inde avocet, aut ad decennium completum sit protracta.

<i>Schema Canonum Libri II z 1977 r.</i>	<i>Schema CIC z 1980 r.</i>	<i>Schema CIC novissimum z 1982 r.</i>	<i>CIC/83</i>
<p><i>Liber II. De Populo Dei</i></p> <p><i>Pars I. De personis in genere</i></p> <p><i>Titulus I. De christifidelibus</i></p> <p><i>Caput I. De personarum physicarum statu canonico</i></p>	<p><i>Liber I. De normis generalibus</i></p> <p><i>Titulus VI. De personis pysicalibus et iuridicis</i></p> <p><i>Caput I. De personarum physicarum condicione canonica</i></p>	<p><i>Liber I. De normis generalibus</i></p> <p><i>Titulus VI. De personis pysicalibus et iuridicis</i></p> <p><i>Caput I. De personarum physicarum condicione canonica</i></p>	<p><i>Liber I. De normis generalibus</i></p> <p><i>Titulus VI. De personis pysicalibus et iuridicis</i></p> <p><i>Caput I. De personarum physicarum condicione canonica</i></p>
<p>Can. 6 (CIC 91) – Persona dicitur: „incola”, in loco ubi domicilium, „advena”, in loco ubi quasi-domicilium habet; „peregrinus”, si versetur extra domicilium et quasi-domicilium quod adhuc retinet; „vagus”, si nullibi domicilium habeat vel quasi-domicilium.</p>	<p>Can. 99 – Persona dicitur: „incola”, in loco ubi domicilium, „advena”, in loco ubi quasi-domicilium habet; „peregrinus”, si versetur extra domicilium et quasi-domicilium quod adhuc retinet; „vagus”, si nullibi domicilium habeat vel quasi-domicilium.</p>	<p>Can. 100 – Persona dicitur: „incola”, in loco ubi <i>est eius</i> domicilium, „advena”, in loco ubi quasi-domicilium habet; „peregrinus”, si versetur extra domicilium et quasi-domicilium quod adhuc retinet; „vagus”, si nullibi domicilium habeat vel quasi-domicilium.</p>	<p>Can. 100 – Persona dicitur: „incola”, in loco ubi <i>est eius</i> domicilium; „advena”, in loco ubi quasidomicilium habet; „peregrinus”, si versetur extra domicilium et quasi-domicilium quod adhuc retinet; „vagus”, si nullibi domicilium habeat vel quasi-domicilium.</p>
	<p>Can. 100. [<i>de loco originis filii – omissus</i>]</p>	<p>Can. 101. [<i>de loco originis filii – omissus</i>]</p>	<p>Can. 101. [<i>de loco originis filii – omissus</i>]</p>
<p>Can. 7 (CIC 92) – § 1. Domicilium acquiritur ea in territorio alicuius paroeciae aut saltem dioecesis commoratione; quae commoratio aut coniuncta sit cum animo ibi perpetuo manendi, si nihil inde avocet, aut ad decennium completum sit protracta.</p>	<p>Can. 101 – § 1. Domicilium acquiritur ea in territorio alicuius paroeciae aut saltem dioecesis commoratione, quae aut coniuncta sit cum animo ibi perpetuo manendi si nihil inde avocet, aut ad decennium completum sit protracta.</p>	<p>Can. 102 – § 1. Domicilium acquiritur ea in territorio alicuius paroeciae aut saltem dioecesis commoratione, quae aut coniuncta sit cum animo ibi perpetuo manendi si nihil inde avocet, aut ad decennium <i>quinquennium</i> completum sit protracta.</p>	<p>Can. 102 – § 1. Domicilium acquiritur ea in territorio alicuius paroeciae aut saltem dioecesis commoratione, quae aut coniuncta sit cum animo ibi perpetuo manendi si nihil inde avocet, aut ad quinquennium completum sit protracta.</p>

CIC/17	<i>Schema canonum</i> z 1967 r.	<i>Schema canonum</i> z 1968 r.	<i>Canones approbati</i> z 1971 i 1972 r.
§ 2. Quasi-domicilium acquiritur commoratione uti supra, quae vel coniuncta sit cum animo ibi manendi saltem ad maiorem anni partem, si nihil inde avocet, vel sit reapse protracta ad maiorem anni partem.	§ 2. Quasi-domicilium acquiritur commoratione uti ut supra, quae vel aut coniuncta sit cum animo ibi manendi saltem ad maiorem anni partem <i>per tres menses</i> , si nihil inde avocet, vel aut sit reapse protracta ad maiorem anni partem <i>ad tres menses reapse sit protracta</i> .	§ 2. Quasi-domicilium acquiritur commoratione ut supra <i>in territorio de quo in § 1</i> , quae aut coniuncta sit cum animo ibi manendi saltem per tres menses, si nihil inde avocet, aut ad tres menses reapse sit protracta.	§ 2. Quasi-domicilium acquiritur commoratione in territorio de quo in § 1, quae aut coniuncta sit cum animo ibi manendi saltem per tres menses si nihil inde avocet, aut ad tres menses reapse sit protracta.
§ 3. Domicilium vel quasi-domicilium in paroecia vel quasi-paroecia dicitur „paroeciale”; in dioecesi, vicariatu, praefectura, non autem in paroecia vel quasi-paroecia, „dioecesanum”.	§ 3. Domicilium vel quasi-domicilium in paroecia vel quasi-paroecia dicitur „paroeciale”; in dioecesi, vicariatu, praefectura <i>aliusve Ecclesiae particularis eidem aequiparatae, etsi non autem</i> in paroecia vel quasi-paroecia , „dioecesanum”.	§ 3. Domicilium vel quasi-domicilium in territorio paroeciae dicitur „paroeciale”; in territorio dioecesis aliusve Ecclesiae particularis eidem aequiparatae , etsi non in paroecia, „dioecesanum”.	§ 3. Domicilium vel quasi-domicilium in territorio paroeciae dicitur „paroeciale”; in territorio dioecesis, etsi non in paroecia, „dioecesanum”.
Can. 95. Domicilium et quasi-domicilium amittitur discessione a loco cum animo non revertendi, salvo praescripto can. 93.	Can. 7 (CIC, can. 95) – Domicilium et quasi-domicilium amittitur discessione a loco cum animo non revertendi, salvo praescripto can. 93 8.	Can. 7 (CIC, can. 95) – Domicilium et quasi-domicilium amittitur discessione a loco cum animo non revertendi, salvo praescripto can. 8.	Can. 7 (CIC 95) – Domicilium et quasi-domicilium amittitur discessione a loco cum animo non revertendi, salvo praescripto can. 8.

<i>Schema Canonum Libri II z 1977 r.</i>	<i>Schema CIC z 1980 r.</i>	<i>Schema CIC novissimum z 1982 r.</i>	<i>CIC/83</i>
§ 2. Quasi-domicilium acquiritur ea in territorio alicuius paroeciae aut saltem dioecesis commoratione in territorio de quo in § 1, quae aut coniuncta sit cum animo ibi manendi saltem per tres menses si nihil inde avocet, aut ad tres menses reapse sit protracta.	§ 2. Quasi-domicilium acquiritur ea in territorio alicuius paroeciae aut saltem dioecesis commoratione, quae aut coniuncta sit cum animo ibi manendi saltem per tres menses si nihil inde avocet, aut ad tres menses reapse sit protracta.	§ 2. Quasi-domicilium acquiritur ea commoratione in territorio alicuius paroeciae aut saltem dioecesis commoratione, quae aut coniuncta sit cum animo ibi manendi saltem per tres menses si nihil inde avocet, aut ad tres menses reapse sit protracta.	§ 2. Quasi-domicilium acquiritur ea commoratione in territorio alicuius paroeciae aut saltem dioecesis, quae aut coniuncta sit cum animo ibi manendi saltem per tres menses si nihil inde avocet, aut ad tres menses reapse sit protracta.
§ 3. Domicilium vel quasi-domicilium in territorio paroeciae dicitur „paroeciale”; in territorio dioecesis, etsi non in paroecia, „dioecesanum”.	§ 3. Domicilium vel quasi-domicilium in territorio paroeciae dicitur „paroeciale”; in territorio dioecesis, etsi non in paroecia, „dioecesanum”.	§ 3. Domicilium vel quasi-domicilium in territorio paroeciae dicitur paroeciale; in territorio dioecesis, etsi non in paroecia, dioecesanum.	§ 3. Domicilium vel quasi-domicilium in territorio paroeciae dicitur paroeciale; in territorio dioecesis, etsi non in parochia, dioecesanum.
		<i>Can. 103 — Sodales institutorum religiosorum et societatum vitae apostolicae domicilium acquirunt in loco ubi sita est domus cui adscribuntur; quasi-domicilium in domo ubi, ad normam can. 102, § 2, commorantur.</i>	Can. 103 – Sodales institutorum religiosorum et societatum vitae apostolicae domicilium acquirunt in loco ubi sita est domus cui adscribuntur; quasi-domicilium in domo ubi, ad normam can. 102, § 2, commorantur.
Can. 8 (CIC 95) – Domicilium et quasi-domicilium amittitur discessione a loco cum animo non revertendi, salvo praescripto can. 9.	Can. 102 – Domicilium et quasi-domicilium amittitur discessione a loco cum animo non revertendi, salvo praescripto can. 104.	<i>Can. 106 [modificatio loci] – Domicilium et quasi-domicilium amittitur discessione a loco cum animo non revertendi, salvo praescripto can. 105.</i>	Can. 106 – Domicilium et quasi-domicilium amittitur discessione a loco cum animo non revertendi, salvo praescripto can. 105.

CIC/17	Schema canonum z 1967 r.	Schema canonum z 1968 r.	Canones approbati z 1971 i 1972 r.
<p>Can. 93. – § 1, <i>pars prima</i>. Uxor, a viro legitime non separata, necessario retinet domicilium viri sui; [...].</p> <p>§ 2, <i>pars secunda</i>. [...] potest quasi-domicilium proprium obtinere; item uxor a viro legitime non separata, legitime autem separata etiam domicilium.</p>	<p>Can. 8 (CIC, can. 93) – Uxor, <i>ratione debitae inter coniuges vitae communionis, communi quidem ut plurimum consensu ordinandae, a viro legitime non separata, necessario retinet praesumitur habere domicilium et quasi-domicilium viri sui; amens, domicilium curatoris; minor, domicilium illius cuius potestati subiicitur. potest tamen etiam proprium domicilium et quasi-domicilium acquirere.</i></p> <p>aut</p> <p>Uxor, a viro suo legitime non separata, necessario retinet praesumitur domicilium et quasi-domicilium viri sui; amens, domicilium curatoris; minor, domicilium illius cuius potestati subiicitur. potest autem etiam proprium domicilium et quasi-domicilium acquirere ad normam can. 6.</p>	<p>Can. 8 (cfr. can. 93 CIC) – Uxor, ratione debitae inter coniuges vitae communionis, communi quidem ut plurimum consensu ordinandae, praesumitur habere domicilium et quasi-domicilium viri sui; potest tamen etiam proprium domicilium et quasi-domicilium acquirere.</p>	<p>Can. 8 (CIC 93) – Uxor, ratione debitae inter coniuges vitae communionis, communi quidem ut plurimum consensu ordinandae, praesumitur habere domicilium et quasi-domicilium viri sui; potest tamen etiam proprium domicilium et quasi-domicilium acquirere.</p>
<p>Can. 93 – § 1, <i>pars tertia</i>. [...]; minor, domicilium illius cuius potestati subiicitur.</p> <p>§ 2, <i>pars prima</i>. Minor infantia egressus potest quasi-domicilium proprium obtinere; [...].</p>	<p>Can. 9 (CIC, can. 93) – § 1. <i>Minor necessario retinet domicilium et quasi-domicilium illius cuius potestati subiicitur. Infantia egressus potest etiam quasi-domicilium proprium obtinere acquirere; atque legitime ad normam iuris civilis emancipatus etiam proprium domicilium.</i></p>	<p>Can. 9 (cfr. can. 93 CIC) – § 1. <i>Minor necessario retinet domicilium et quasi-domicilium illius cuius potestati subiicitur. Infantia egressus potest etiam quasi-domicilium proprium acquirere; atque legitime ad normam iuris civilis emancipatus etiam proprium domicilium.</i></p>	<p>Can. 9 (CIC 93) – § 1. <i>Minor necessario retinet domicilium et quasi-domicilium illius cuius potestati subiicitur. Infantia egressus potest etiam quasi-domicilium proprium acquirere; atque legitime ad normam iuris civilis emancipatus etiam proprium domicilium.</i></p>

<i>Schema Canonum Libri II z 1977 r.</i>	<i>Schema CIC z 1980 r.</i>	<i>Schema CIC novissimum z 1982 r.</i>	<i>CIC/83</i>
<p>Can. 9 (CIC 93) – Uxor, ratione debitae inter coniuges vitae communionis, communi quidem ut plurimum consensu ordinandae, praesumitur habere domicilium et quasi-domicilium viri sui; potest tamen etiam proprium domicilium et quasi-domicilium acquirere.</p>	<p>Can. 103 – Uxor, Coniuges ratione debitae inter coniuges vitae communionis, communi quidem ut plurimum consensu ordinandae, praesumitur commune habere <i>habeant</i> domicilium et vel quasi-domicilium; <i>legitimae separationis ratione vel alia iusta de causa, uterque habere potest tamen etiam possunt</i> proprium domicilium vel quasi-domicilium acquirere.</p>	<p>Can. 104 – Coniuges commune habeant domicilium vel quasi-domicilium; legitime separationis ratione vel alia iusta de causa, uterque habere potest proprium domicilium vel quasi-domicilium.</p>	<p>Can. 104 – Coniuges commune habeant domicilium vel quasi-domicilium; legitime separationis ratione vel alia iusta de causa, uterque habere potest proprium domicilium vel quasi-domicilium.</p>
<p>Can. 10 (CIC 93) – § 1. Minor necessario retinet domicilium et quasi-domicilium illius cuius potestati subiicitur. Infantia egressus potest etiam quasi-domicilium proprium acquirere; atque legitime ad normam iuris civilis emancipatus etiam proprium domicilium.</p>	<p>Can. 104 – § 1. Minor necessario retinet domicilium et quasi-domicilium illius cuius potestati subiicitur. Infantia egressus potest etiam quasi-domicilium proprium acquirere; atque legitime ad normam iuris civilis emancipatus etiam proprium domicilium.</p>	<p>Can. 105 – § 1. Minor necessario retinet domicilium et quasi-domicilium illius cuius potestati subiicitur. Infantia egressus potest etiam quasi-domicilium proprium acquirere; atque legitime ad normam iuris civilis emancipatus etiam proprium domicilium.</p>	<p>Can. 105 – § 1. Minor necessario retinet domicilium et quasi-domicilium illius cuius potestati subiicitur. Infantia egressus potest etiam quasi-domicilium proprium acquirere; atque legitime ad normam iuris civilis emancipatus, etiam proprium domicilium.</p>

CIC/17	<i>Schema canonum</i> z 1967 r.	<i>Schema canonum</i> z 1968 r.	<i>Canones approbati</i> z 1971 i 1972 r.
Can. 93 – § 1, <i>pars secunda</i> . [...] necessario retinet domicilium viri sui; <i>amens</i> , domicilium curatoris; [...].	§ 2. <i>Amentes et quicumque, alia ratione quam minoritate, in tutelam vel curatelam legitime traditi sunt alterius, domicilium et quasi-domicilium habent tutoris vel curatoris.</i>	§ 2. <i>Amentes et quicumque, alia ratione quam minoritate, in tutelam vel curatelam legitime traditi sunt est alterius, domicilium et quasi-domicilium habent tutoris vel curatoris.</i>	§ 2. Amentes <i>et quicumque; alia ratione quam minoritate, in tutelam vel curatelam legitime traditus est alterius, domicilium et quasi-domicilium habet tutoris vel curatoris.</i>
Can. 94. – § 1. Sive per domicilium sive per quasi-domicilium suum quisque parochum et Ordinarium sortitur.	Can. 10 (CIC, can. 94) – § 1. Sive Tum per domicilium sive tum per quasi-domicilium suum quisque parochum et Ordinarium sortitur.	Can. 10 (cfr. can. 94 CIC) – § 1. Tum per domicilium tum per quasi-domicilium suum quisque parochum et Ordinarium sortitur.	Can. 10 (CIC 94) – § 1. Tum per domicilium tum per quasi-domicilium suum quisque parochum et Ordinarium sortitur.
§ 2. Proprius vagi parochus vel Ordinarius est parochus vel Ordinarius loci in quo vagus actu commoratur.	§ 2. Proprius vagi parochus vel Ordinarius est parochus vel Ordinarius loci in quo vagus actu commoratur.	§ 2. Proprius vagi parochus vel Ordinarius est parochus vel Ordinarius loci in quo vagus actu commoratur.	§ 2. Proprius vagi parochus vel Ordinarius est parochus vel Ordinarius loci in quo vagus actu commoratur.
§ 3. Illorum quoque qui non habent nisi dioecesanum domicilium vel quasi-domicilium parochus proprius est parochus loci in quo actu commorantur.	§ 3. Illorum quoque qui non habent nisi domicilium vel quasi-domicilium <i>dioecesanum</i> parochus proprius est parochus loci in quo actu commorantur.	§ 3. Illorum quoque qui non habent nisi domicilium vel quasi-domicilium dioecesanum parochus proprius est parochus loci in quo actu commorantur.	§ 3. Illorum <i>quoque</i> qui non habent nisi domicilium vel quasi-domicilium dioecesanum parochus proprius est parochus loci in quo actu commorantur.

<i>Schema Canonum Libri II z 1977 r.</i>	<i>Schema CIC z 1980 r.</i>	<i>Schema CIC novissimum z 1982 r.</i>	<i>CIC/83</i>
§ 2. Quicumque alia ratione quam minoritate, in tutelam vel curatelam legitime traditus est alterius, domicilium et quasi-domicilium habet tutoris vel curatoris.	§ 2. Quicumque alia ratione quam minoritate, in tutelam vel curatelam legitime traditus est alterius, domicilium et quasi-domicilium habet tutoris vel curatoris.	§ 2. Quicumque alia ratione quam minoritate, in tutelam vel curatelam legitime traditus est alterius, domicilium et quasi-domicilium habet tutoris vel curatoris.	§ 2. Quicumque alia ratione quam minoritate, in tutelam vel curatelam legitime traditus est alterius, domicilium et quasi-domicilium habet tutoris vel curatoris.
Can. 11 (CIC 94) – § 1. Tum per domicilium tum per quasi-domicilium suum quisque parochum et Ordinarium sortitur.	Can. 105 – § 1. Tum per domicilium tum per quasi-domicilium suum quisque parochum et Ordinarium sortitur.	Can. 106 [vide supra, post can. 103] Can. 107 – § 1. Tum per domicilium tum per quasi-domicilium suum quisque parochum et Ordinarium sortitur.	Can. 106 [vide supra, post can. 103] Can. 107 – § 1. Tum per domicilium tum per quasi-domicilium suum quisque parochum et Ordinarium sortitur.
§ 2. Proprius vagi parochus vel Ordinarius est parochus vel Ordinarius loci in quo vagus actu commoratur.	§ 2. Proprius vagi parochus vel Ordinarius est parochus vel Ordinarius loci in quo vagus actu commoratur.	§ 2. Proprius vagi parochus vel Ordinarius est parochus vel Ordinarius loci in quo vagus actu commoratur.	§ 2. Proprius vagi parochus vel Ordinarius est parochus vel Ordinarius loci in quo vagus actu commoratur.
§ 3. Illius quoque qui non habet nisi domicilium vel quasi-domicilium dioecesanum parochus proprius est parochus loci in quo actu commoratur.	§ 3. Illius quoque qui non habet nisi domicilium vel quasi-domicilium dioecesanum parochus proprius est parochus loci in quo actu commoratur.	§ 3. Illius quoque qui non habet nisi domicilium vel quasi-domicilium dioecesanum parochus proprius est parochus loci in quo actu commoratur.	§ 3. Illius quoque qui non habet nisi domicilium vel quasi-domicilium dioecesanum, parochus proprius est parochus loci in quo actu commoratur.

Skróty:

Schema canonum z 1967 r. – Coetus Studiorum de Quaestionibus Specialibus Libri II (Canones 88 ad 98), *Schema canonum de personarum statu canonico ratione aetatis, sexus, status mentis, originis, habitationis, consanguinitatis, affinitatis et ritus* (CIC, canones 88–98), 6.05.1967, „Communicationes” 21 (1989), s. 52–55.

Schema canonum z 1968 r. – Coetus Studiorum de Quaestionibus Specialibus Libri II (Canones 88 ad 98), *Schema canonum*, 12.04.1968, „Communicationes” 21 (1989), s. 134–136.

Canones approbati z 1971 i 1972 r. – Coetus Studii „De Personis physicis et iuridicis” (olim: „De Personis physicis et moralibus”), *Canones approbati*, 8.10.1971, „Communicationes” 22 (1990), s. 62–73; *Canones approbati a Coetu de Personis physicis et iuridicis*, 17.11.1972, „Communicationes” 22 (1990), s. 143–165.

Schema Canonum Libri II z 1977 r. – Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Recognoscendo, *Schema Canonum Libri II de Populo Dei*, Città del Vaticano 1977.

Schema CIC z 1980 r. – Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Recognoscendo, *Schema Codicis Iuris Canonici iuxta animadversiones S.R.E. Cardinalium, Episcoporum Conferentiarum, Dicasteriorum Curiae Romanae, Universitatum Facultatumque ecclesiarum necnon Superiorum Institutorum vitae consecratae recognitum* (Patribus Commissionis reservatum), 29.06.1980, Città del Vaticano 1980.

Schema CIC novissimum z 1982 r. – Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Recognoscendo, *Codex Iuris Canonici. Schema novissimum iuxta placita Patrum Commissionis emendatum atque Summo Pontifici praesentatum*, E Civitate Vaticana 25 martii 1982.

CIC/83 – Kodeks prawa kanonicznego z 1983 r.

Cudzysłów oznacza kursywę w tekście oryginalnym.

Kursywa oznacza zmiany w stosunku do tekstu poprzedniego.